Sprawozdania Archeologiczne, 2012, 64, s. 269-310

SPRAWOZDANIA ARCHEOLOGICZNE 64, 2012
PL ISSN 0081-3834

Barbara Burchard*, Piotr Włodarczak**

ZŁOTA CULTURE GRAVES AT SITE 1 IN SAMBORZEC, SANDOMIERZ DISTRICT

ABSTRACT

Burchard B., Włodarczak P. 2012. Złota culture graves at site 1 in Samborzec, Sandomierz District. *Sprawozdania Archeologiczne* 64, 269–310.

In 1963, during excavations at site 1 in Samborzec two graves of the Złota culture were discovered. This paper presents the discoveries, which have previously been published several times, in full. The features comprised collective graves with secondary fragmentation of the bodies evident. One of the burials was likely to a niche construction. Another burial (No. 12) had a particularly interesting and rich set of grave goods, including copper objects among other artefacts of ceramic and flint finds typical of the Złota culture. Radiocarbon determinations of the graves dated them to the first half of the third millennium BC.

Keywords: final Neolithic, Złota culture, Małopolska, funeral rites, chronology
Received: 12.12.2012; Revised: 17.04.2012; Accepted: 5.07.2012

1. INTRODUCTION

Following a period of spectacular discoveries during the interwar period at Grodzisko and Nad Wawrem in Złota, near Sandomierz, few graves of the Złota culture were uncovered. One of the few exceptions are two burials from Samborzec site 1, commune *Loco*, district Sandomierz (Kamieńska 1965, 1970; Burchard, Kamieńska, Kulczycka-Leciejewi-

*Institute of Archaeology and Ethnology, Polish Academy of Sciences, Sławkowska st. 17, 31-016 Kraków, Poland.
** Institute of Archaeology and Ethnology, Polish Academy of Sciences, Sławkowska st. 17, 31-016 Kraków, Poland; wlodarczak.piotr@gmail.com

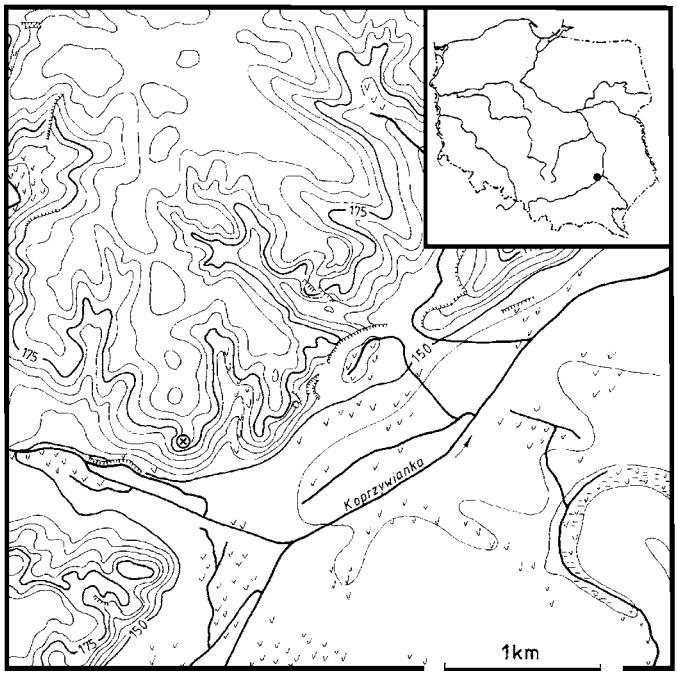

Fig. 1. Location of the site 1 in Samborzec, dist. Sandomierz. Made by I. Jordan
Ryc. 1. Położenie stanowiska 1 w Samborcu, pow. sandomierski. Wyk. I. Jordan

czowa 1970), one of which, identified as grave No.12, has attracted attention in a publication of Złota culture copper finds (Burchard 1970). By presenting the two burials in full, this paper fills a gap in the publication of this site. Only in recent years have excavations been carried out at newly discovered cemeteries, namely Wilczyce, dist. Sandomierz, site 10 (Florek, Zakościelna 2005) and Książnice, dist. Busko, site 2 (Wilk 2006, Wilk *et al.* 2011).

The multi-phase site at Samborzec, which has been discussed many times in the literature, is located on the southern slopes of a broad loess ridge, overlooking the Gorzyczanka valley (Fig. 1). It was studied in the interwar period by Kazimierz Salewicz (Kamieńska 1964), followed in 1957 by Zofia Podkowińska, and from 1961 to 1966 by an expedition of the Institute of History for Material Culture, led by Jadwiga Kamieńska. The excavation by the latest team covered an area of approximately 40 acres, and the results have been discussed in numerous reports and studies of Neolithic and Early Bronze Age materials. To date a series of monographs have been published on the Linear Pottery culture (Kulczycka-Leciejewiczowa 2008), the Corded Ware culture (Włodarczak 1999) and the Bell Beaker culture (Budziszewska, Włodarczak 2009). Settlement finds of the Lengyel–Polgar circle culture groups have also been discussed.

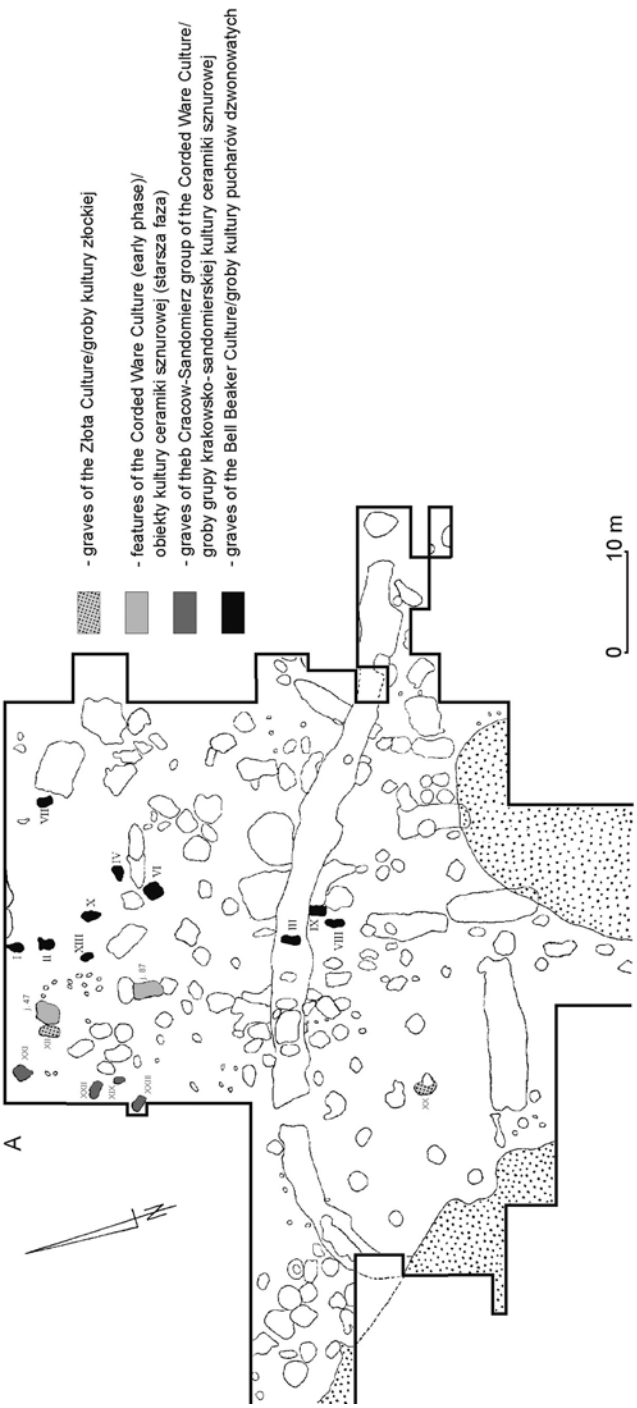

Fig. 2. Samborzec, dist. Sandomierz, site 1. Plan of the trench studied in years 1961–1966
Ryc. 2. Samborzec, pow. sandomierski, st. 1. Plan wykopu z lat 1961–1966

The two Złota culture graves discussed here were located at a considerable distance from each other (Fig. 2). Grave No. 12 was discovered at the NW edge of a trench, close to Corded Ware culture graves, and we assume that it lay on the E edge of a Late Neolithic cemetery complex of unknown size. The second grave, No.20, was located in the central part of the explored area in isolation from other burials of the same date.

2. DESCRIPTION OF THE GRAVES

Grave No. 12

An oval pit, slightly differentiated from the surrounding yellow loess, was discovered at a depth of 50 cm from the modern ground level. It measured 220 x 160 cm, and was 70 cm in depth. The upper fill was primarily yellow in colour, while its lower fill was predominately darker soil of greyish brown colour. At the bottom of the pit there were bones of six people: a man (*maturus / senilis*), four children (aged 0–1, 3–4, about 7, 12–14 years) and a young person (*juvenis*; the sex and age of the deceased were described by dr hab. Eliżbieta Haduch). The adult burial was separated from the others in the NE part of the pit (Fig. 3). We may assume that the deceased was placed on his back in anatomical order with legs and knees tightly contracted towards his chest. Some of the bones (including ribs, probably upper limbs) have been displaced as a result of post-depositional processes. The remains of the other individuals lay in a cluster in the W of the pit. The disposition of the bones indicates fragmentation of the bodies before burial (or before this secondary disarticulated burial). One of the skulls was placed in a bowl lying in the S of the pit separate from the other bones. Grave goods were mainly deposited in the S and W of the pit. Three beakers, flint artefacts (including three arrowheads), bone and shells beads, and copper artefacts were found among the bones of children and the young person. In the SE part of the burial twelve other vessels lay in a cluster. In addition, apart from these and the abovementioned skull, three flint tools were found together. Another flint artefact was found amongst the bones of the adult skeleton, and the next one –in the N part of the pit. These two artefacts could have been in the pit unintentionally as part of the grave backfilling.

Inventory:

1. A small fragmented S-shaped beaker. Decorated all over the neck and the upper part of the belly with nine strips of double, irregular wavy lines of thin cord impressions (S-cord, 0.8 mm) and a strip of long, rectangular or crescent stamp impressions. The rim is undefined, horizontally cut. The outer surface is greyish brown and orange in colour, smooth and half dull / slightly shining. The inner surface is orange brown in colour, smooth and half dull. The inner fabric, visible along fracture lines, is grey, and contains a very small, possibly unintentional admixture of fine-grained sand. Dimensions: height — 10.7 cm,

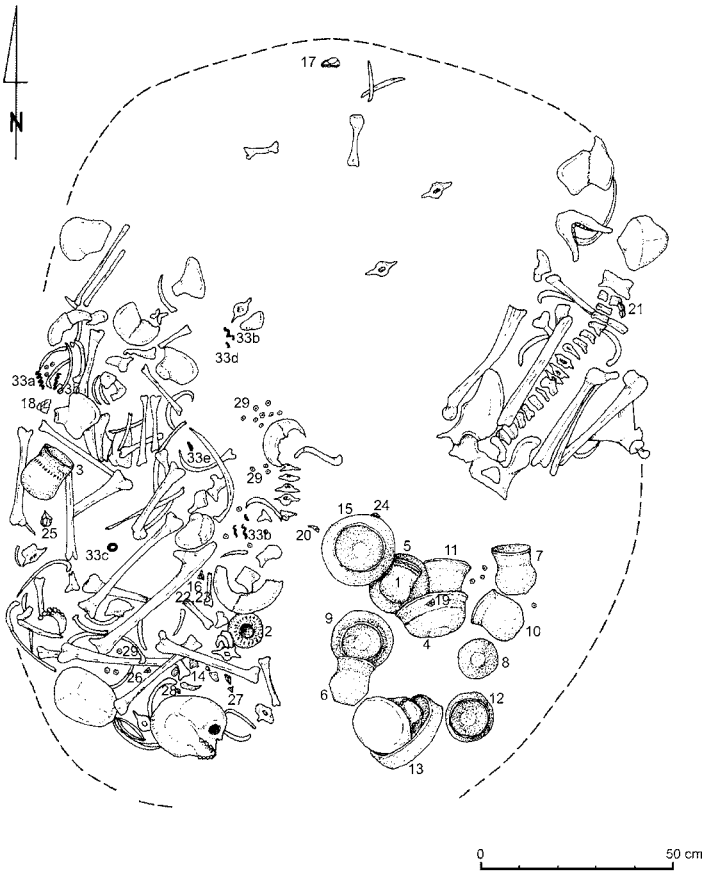

Fig. 3. Samborzec, dist.Sandomierz, site 1. Grave No. 12.
Numbering of the artefacts parallels with the list included in the description
Ryc. 3. Samborzec, pow. sandomierski, st. 1. Grób nr XII.
Numeracja zabytków zgodna z listą w części opisowej

diameter of the rim — 7.8 cm, diameter of the belly — 9.4 cm, diameter of the base — about 5.7 cm, wall thickness — 3–5 mm. Fig. 4: 1.

2. An intact small beaker, decorated with eight strips of double cord impressions (Z-cord?) and a vertical strip of stamp impressions. The artefact has since been lost. Dimensions (based on the illustration): height — 9.1 cm, diameter of the rim — 7.3 cm, diameter of the belly — 6.8 cm, diameter of the base — 3.2 cm, wall thickness — 4 mm. Fig. 4: 2.

3. Am intact S-shaped beaker. Decorated all over the neck and the upper edge of the belly with ten horizontal strips of double cord impressions (Z-cord, 0.9 mm; designs include partly straight lines, and in some places irregular wavy lines). A clearly flared rim is finished with a small rounded overhanging edge. Undefined, flat base. The outer surface is

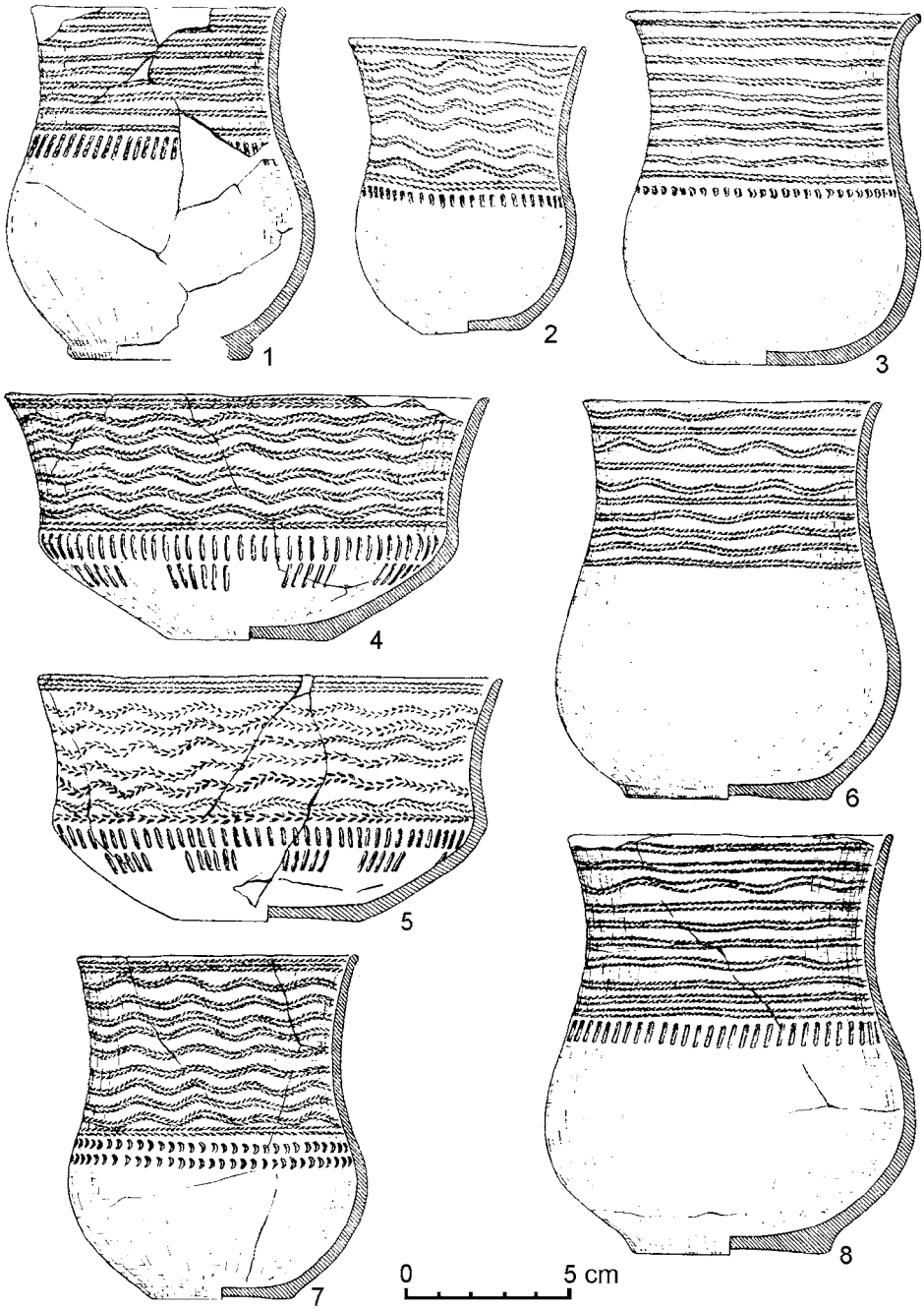

Fig. 4. Samborzec, dist. Sandomierz, site 1. Grave goods in grave No. 12. Drawn by T. Wenhrynowicz
Ryc. 4. Samborzec, pow. sandomierski, st. 1. Wyposażenie grobu nr XII. Rys. T. Wenhrynowicz

light brown in colour, slightly smooth and half-dull. The inner surface is light brown in colour, smooth and dull, with slight traces of brushing. The surfaces contain visible lumps of medium-grained grog and stone grit. Dimensions: height — 10.6 cm, diameter of the rim — 8.8–9.1 cm, diameter of the belly — 9.9 cm, diameter of the base — 5.5 cm, wall thickness — 4 mm. Fig. 4: 3.

4. A fragmented shaped bowl, with a distinct border between the neck and belly. Decorated with one triple and eight strips of double cord impressions (Z- and S-cord), and two strips of vertical stamp impressions: continuous and metopic. The artefact has been lost. Dimensions (based on the illustration): height — 7.5 cm, diameter of the rim — 14.7 cm, diameter of the belly — 12.8 cm, diameter of the base — 4.9 cm, wall thickness — 4 mm. Fig. 4: 4.

5. A fragmented shaped bowl, with a distinct border between the neck and belly. Decorated on the neck and the upper part of the belly with six strips of double thin cord impressions (S- and Z-cord, 0.8 mm), bounded at the top with three strips of straight, horizontal, similar cord impressions and at the bottom by two such strips. Below these there are two strips of long, vertical stamp impressions, one consisting of continuous impressions and another of metopic impressions (5–6). Undefined, horizontally cut rim. Undefined, slightly concave base. The outer surface is orange-brown in colour, smooth and dull. The inner surface is similar. The fabric is grey and light grey, slightly layered. Single grains of fine sand (admixture?) and grog are present. Dimensions: height — 7.5 cm, diameter of the rim — 14.2 cm, diameter of the belly — 13.3 cm, diameter of the base — 5.5 cm, wall thickness — 4–5 mm. Fig. 4: 5.

6. A small S-shaped beaker, slightly damaged. Decorated all over the neck with ten horizontal strips of double thin cord impressions (S-cord, 0.7 mm). These strips vary in form: two are regularly wavy, while the others are partly straight, and in some places slightly wavy. Slightly flaring edge of the rim. Flat, well defined base in the form of a low (2 mm) foot. The outer and inner surfaces are brown, smooth and half dull. Two-coloured, unclear fracture. Clay contains small amount of medium-grained grog. Dimensions: height — 12.2 cm, diameter of the rim — 9.2 cm, diameter of the belly — 10.4 cm, diameter of the base — 6.3 cm, wall thickness — 4 mm. Fig. 4: 6.

7. A small S-shaped beaker with a slight belly and a poorly defined neck. Decorated on the neck and the upper part of the belly with 11 horizontal strips of double cord impressions (S-cord, 0.7 mm, the first and last line are straight, the others wavy) and two horizontal rows of curved finger nail impressions. Undefined, horizontally cut rim. Undefined, flat base. The outer surface is light brown in colour, smooth and dull on the neck and half dull and slightly shining on the belly. The inner surface is a light brown colour, smooth and dull. Homogeneous, grey fracture. Admixture comprises a few lumps of medium-grained grog. Dimensions: height — 10.5 cm, diameter of the rim — 8.5 cm, diameter of the belly — 9.7 mm, the diameter of the base — 4.2–4.6 cm, wall thickness — 3–4 mm. Fig. 4: 7.

8. A small S-shaped beaker with thicker walls than those described above. Decorated all over the neck and the upper part of the belly with ten horizontal belly strips of double

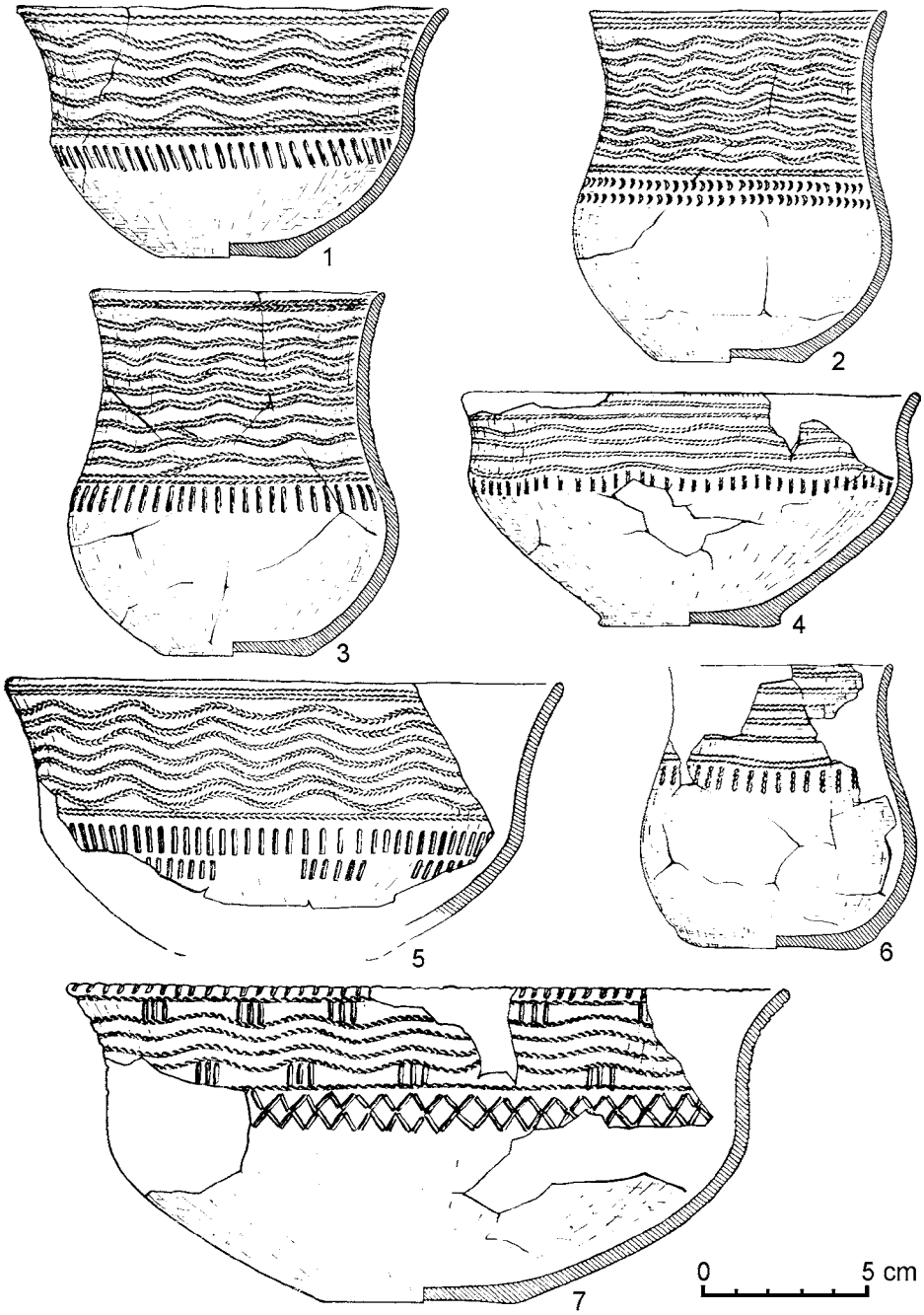

Fig. 5. Samborzec, dist. Sandomierz, site 1. Grave goods in grave No. 12. Drawn by T. Wenhrynowicz
Ryc. 5. Samborzec, pow. sandomierski, st. 1. Wyposażenie grobu nr XII. Rys. T. Wenhrynowicz

cord impressions (S-cord, 0.7 mm, mostly designs of horizontal lines, only in some places irregular wavy lines) and a vertical strip of stamp impressions. Undefined rim, terminating with a small, poorly formed lip. Flat base, with a defined small foot smoothly running into the lower part of the belly. The outer surface is light brown in colour, smooth and slightly shining. The inner surface is light brown in colour, smooth and dull. Grey fracture, slightly layered. Admixture of a small amount of medium- and fine-grained grog. Dimensions: height — 12.5 cm, diameter of the rim — 10 cm, diameter of the belly — 11.6 cm, diameter of the base — 5.9–6.5 cm, wall thickness — 4–5 mm. Fig. 4: 8.

9. A fragmentary shaped bowl, with a distinct border between the neck and belly. Decorated with seven strips of double cord impressions (Z-cord) and a strip of diagonal, rectangular stamp impressions. The artefact has been lost. Dimensions (based on the figure): height — 7.6 cm, diameter of the rim — 13.2 cm, diameter of the belly — 11.2 cm, diameter of the base — 4.1 cm, wall thickness — 4 mm. Fig. 5: 1.

10. A small S-shaped beaker, decorated all over the neck and upper part of the belly with eleven horizontal strips of double cord impressions (S-cord and Z-cord, 0.8 mm, comprising nine wavy lines bounded at top and bottom by straight lines) and two horizontal rows of short, curved incisions. Undefined rim with a slightly flaring edge. Undefined base, slightly concave. The outer surface is light brown in colour, smooth and half dull. The inner surface is light brown in colour, smooth and dull. The fracture is homogeneous, grey. Admixture: a small amount of medium-grained grog. Dimensions: height — 10.8 cm, diameter of the rim — 8.3–9.3 cm, diameter of the belly — 9.9 cm, diameter of the base — 4.3–4.7 cm, wall thickness — 4 mm. Fig. 5: 2.

11. A fragmentary beaker, decorated with eleven strips of double cord impressions, straight and wavy (S-and Z-cord?), and with a strip of vertical rectangular stamp impressions. The artefact has been lost. Dimensions (based on the illustration): height — 11.3 cm, diameter of the rim — 9.0 cm, diameter of the belly — 10.1 cm, diameter of the base — 4.5 cm, wall thickness — 4–5 mm. Fig. 5: 3.

12. A fragmentary shaped bowl, decorated on the neck and upper part of the belly with six straight or wavy strips of double cord impressions (S-cord, 0.9 mm) and with a strip of vertical, uneven incisions. Defined rim with a small lip. The base is slightly concave, with a clearly defined foot. The outer surface is orange-brown in colour, smooth and half dull, partly slightly shining. The inner surface is greyish brown and orange in colour, smooth and dull. The fracture is slightly layered, grey. The clay contains medium-grained grog and fine-grained sand. Dimensions: height — 7.0 cm, diameter of the rim — 14.0 cm, diameter of the belly — 13.5 cm, diameter of the base — 5.6 cm, wall thickness — 5 mm. Fig. 5: 4.

13. A fragmentary shaped bowl with a distinct border between the neck and belly. Decorated on the neck and upper part of the belly with seven strips of double wavy cord impressions (pairs S-and Z-cord, 1.1 mm), bounded at the bottom and the top with similar horizontal impressions and two vertical strips of stamp impressions (the first row is continuous, the second one is metopic). Undefined rim, horizontally cut. The base does not

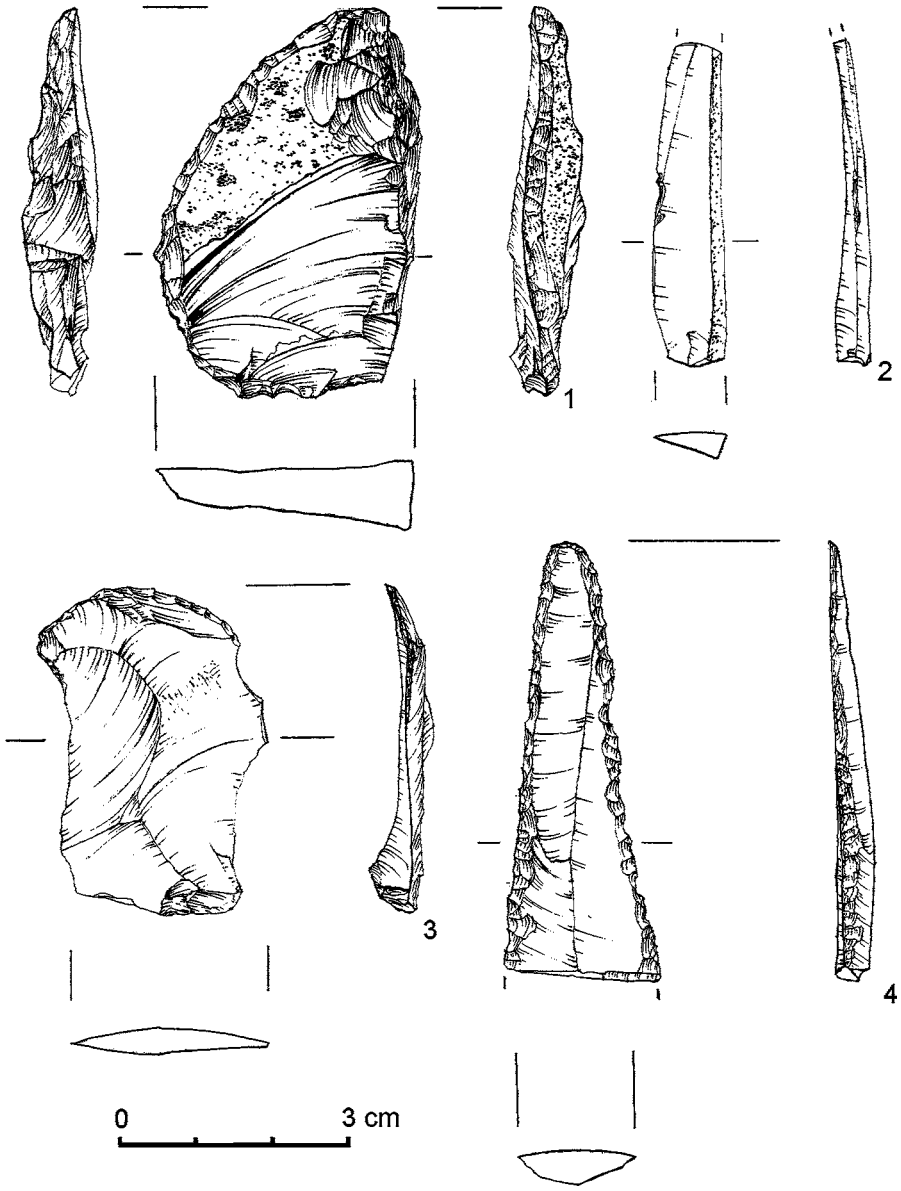

Fig. 6. Samborzec, pow. Sandomierz, site 1. Grave goods in grave No. 12. Drawn by J. Ożóg
Ryc. 6. Samborzec, pow. sandomierski, st. 1. Wyposażenie grobu nr XII. Rys. J. Ożóg

survive. The outer surface is orange-brown in colour, smooth and dull. The inner surface is similar. The fracture is grey, slightly layered. A small amount of fine-grained grog is present in the clay admixture. Dimensions: height — 8.5 cm, diameter of the rim — 17,0 cm, diameter of the belly — 14.6 cm, wall thickness — 4–5 mm. Fig. 5: 5.

14. A small fragmentary S-shaped beaker, decorated on the neck and upper part of the belly with 6–7strips of straight or irregular, wavy cord impressions (S-cord, 0.9 mm) and a vertical strip of stamp impressions. Undefined simple rim. The base has a poorly defined foot. The outer surface is grey to brick-red in colour, smooth and half dull. The inner surface is brick-red in colour, smooth and dull. Tricolour fracture (orange-grey-orange), slightly layered. A small amount of fine-grained sand present in clay admixture. Dimensions: height — 8.8 cm, diameter of the rim — about 7 cm, diameter of the belly — 8.5 cm, diameter of the base — 4.6 cm, wall thickness — 4–5 mm. Fig. 5: 6.

15. Fragments of a S-shaped bowl, decorated with a strip of incisions on the edge of the rim, six horizontal or wavy cord impressions (Z-cord, 1.7 mm), two strips of grouped stamp impressions, overlapping the cord impressions, and with a strip of cross-shaped motifs formed by stamp impressions. The rim is gently flaring with a rounded lip. The base is undefined, slightly concave. The outer surface is greyish brown in colour, poorly preserved and half dull. The inner surface is greyish brown in colour, slightly brushed, smooth and dull. Fracture clearly layered, grey. Admixture is present in the form of fine sand (unintentional?) and a few lumps of fine-and medium-grained grog. Dimensions: height — 9.8 cm, diameter of the stroke– 22.2 cm, diameter of the base — 5.8 cm, wall thickness — 4 mm. Fig. 5: 7.

16. A flake knife-type tool, made of Świeciechów flint forming an arched shape with natural "para-backed edge". Semi-abrupt retouch along the entire length of the left side. The preform probably resulted from advanced knapping or the process of re-shaping of a core tool. Dimensions: 51 x 34 x 9 mm. Fig. 6: 1.

17. A small, slender blade of Świeciechów flint, with an overthrown tip. Dimensions: 43 x 9 x 4 mm. Fig. 6: 2.

18. A flake made of Świeciechów flint, regular fine retouch, with edge retouch at the top. The upper surface contains visible multidirectional negatives. Dimensions: 44 x 26 x 6 mm. Fig. 6: 3.

19. A blade, dagger-type tool, used as a knife, made of "east" Cretaceous flint of chocolate colour tone. It is made of middle and distal parts of a regular blade with changing core orientations preserved. Regular, abrupt and semi-abrupt retouch along the edge. Dimensions: 58 x 20 x 4 mm. Fig. 6: 4.

20. A middle and distal part of a flake of chocolate flint. Dimensions: 26 x 20 x 4 mm. Fig. 7: 1.

21. A blade of East-Świętokrzyski Lower Turonian flint (Świeciechów flint?). Irregularly, finely retouched (due to the use of the tool?) on the right side. There are existing aeolian natural surfaces along both edges of the tool. Dimensions: 47 x 18 x 6 mm. Fig. 7: 2.

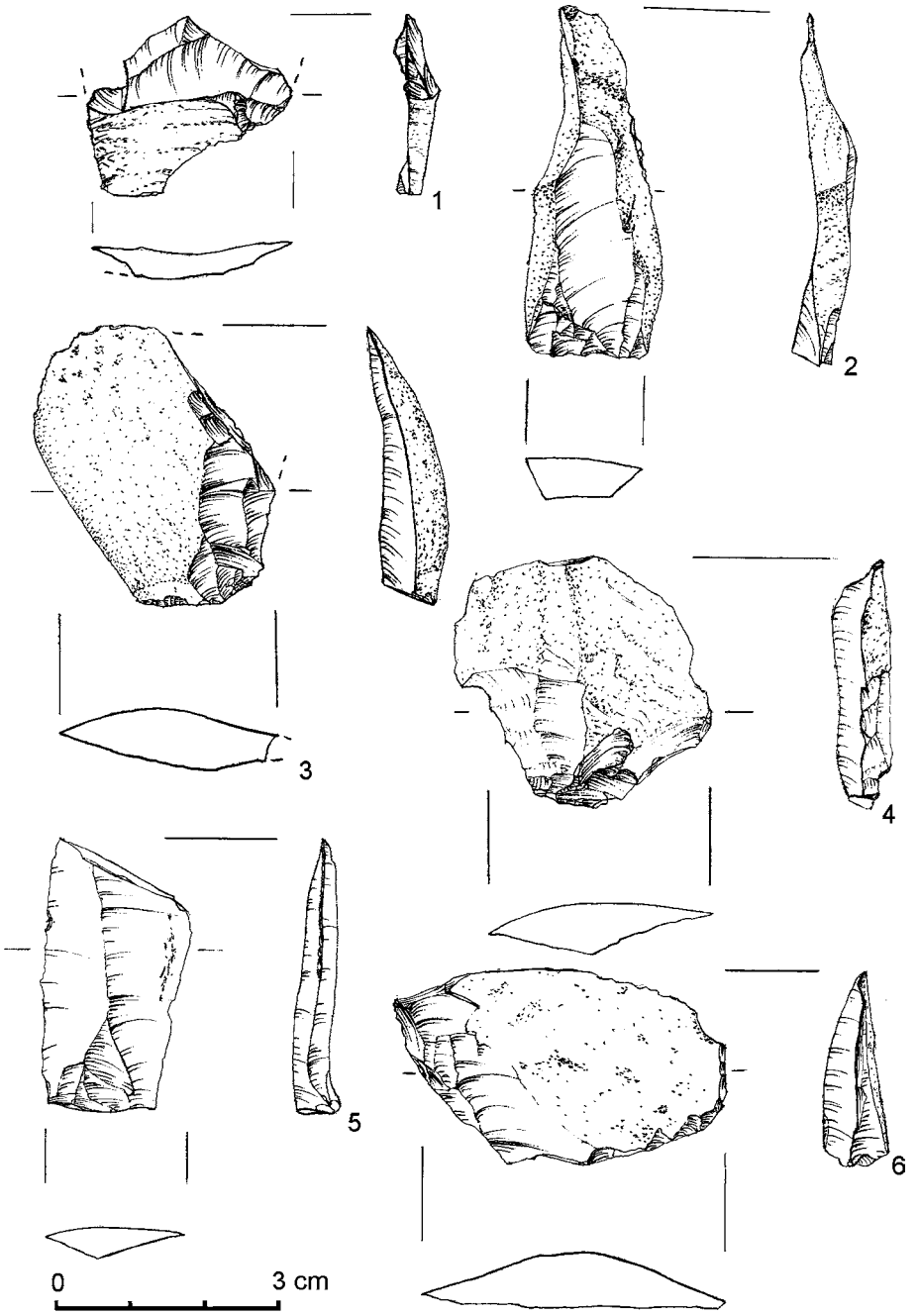

Fig. 7. Samborzec, dist. Sandomierz, site 1. Grave goods in grave No. 12. Drawn by J. Ożóg
Ryc. 7. Samborzec, pow. sandomierski, st. 1. Wyposażenie grobu nr XII. Rys. J. Ożóg

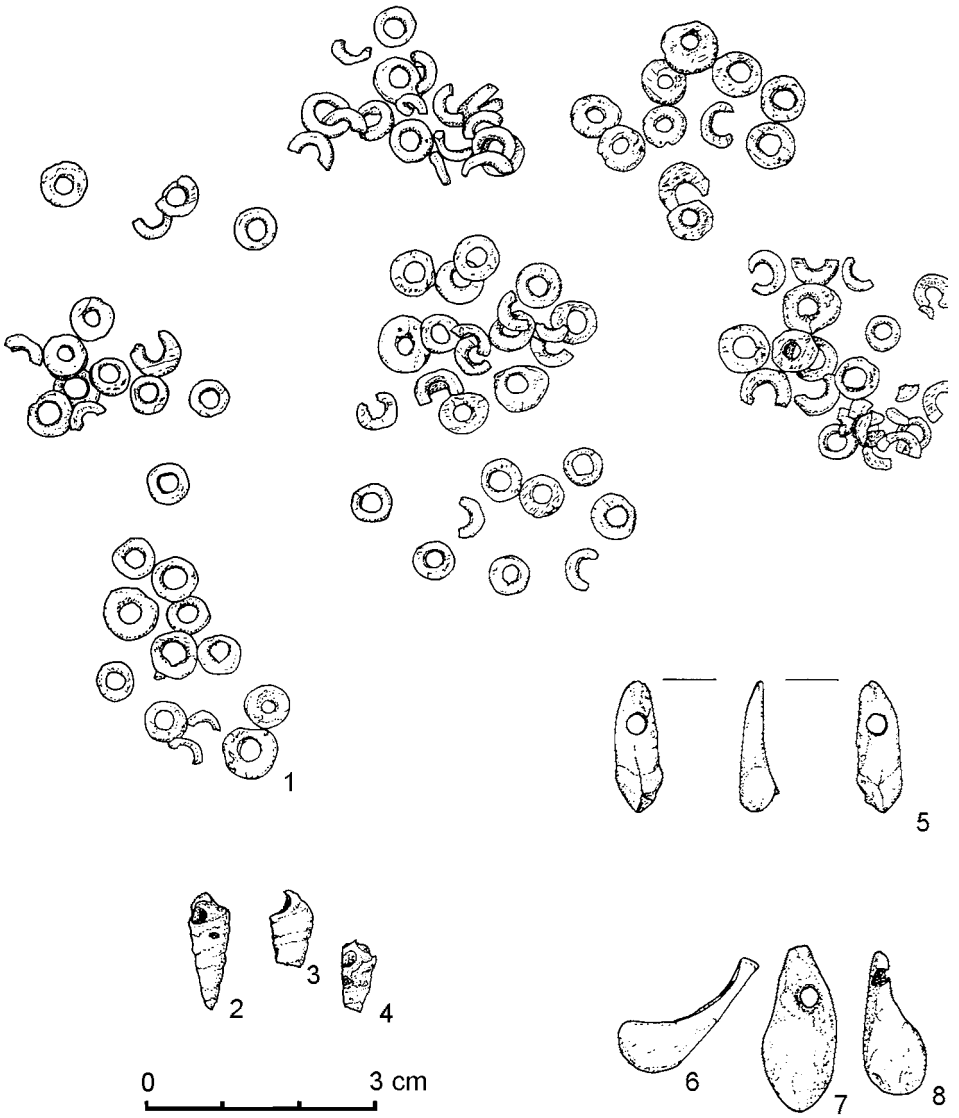

Fig. 8. Samborzec, dist. Sandomierz, site 1. Grave goods in grave No. 12. Drawn by J. Ożóg
Ryc. 8. Samborzec, pow. sandomierski, st. 1. Wyposażenie grobu nr XII. Rys. J. Ożóg

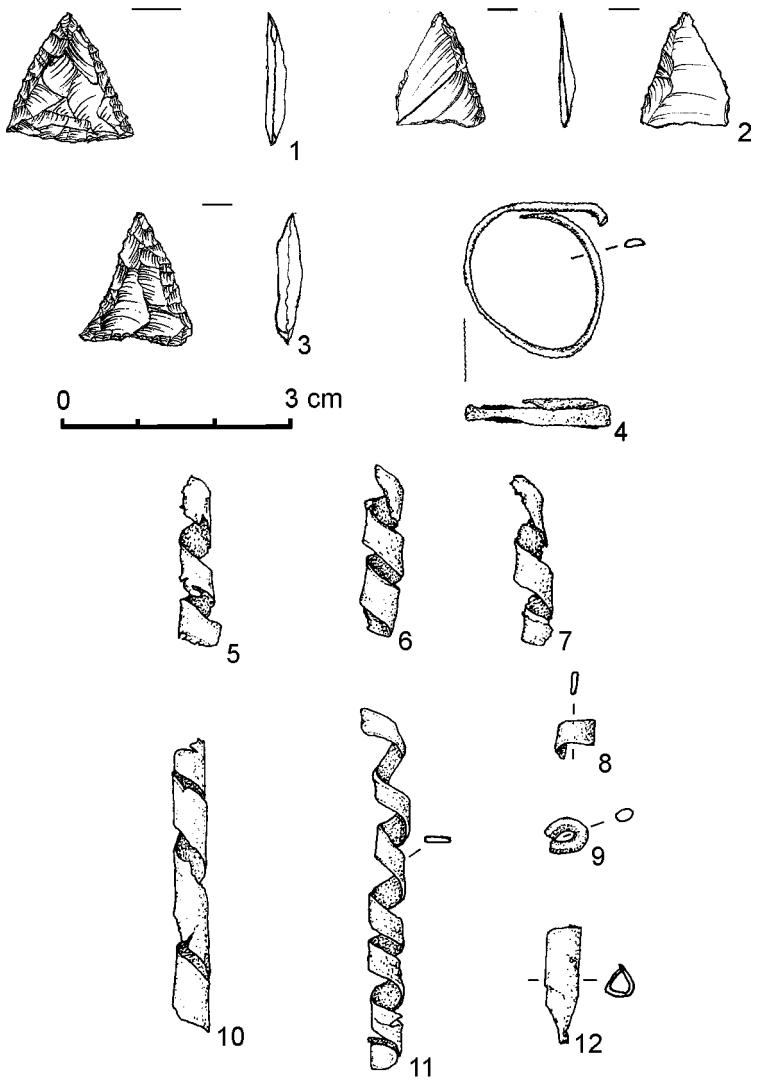

Fig. 9. Samborzec, dist. Sandomierz, site 1. Grave goods in grave No. 12. Drawn by J. Ożóg
Ryc. 9. Samborzec, pow. sandomierski, st. 1. Wyposażenie grobu nr XII. Rys. J. Ożóg

22. Part of a flake of chocolate flint. Predominantly covered with aeolian patinated natural surface. Dimensions: 38 x 28 x 8 mm. Fig. 7: 3.

23. A flake of chocolate flint. 75% covered with aeolian natural surface. Dimensions: 33 x 33 x 8 mm. Fig. 7: 4.

24. A blade-flake of Świeciechów flint. Micro-retouch on both edges of the tool, overlapping the positive side of the flake. Dimensions: 33 x 20 x 4 mm. Fig. 7: 5.

25. A flake of Świeciechów flint. Its upper side and butt are predominantly covered with aeolian natural surface. Dimensions: 26 x 47 x 8 mm. Fig. 7: 6.

26. A triangular arrowhead of Świeciechów flint. Fine, regular retouch visible on both sides of the flake. The base is slightly convex. Dimensions: 17 x 16 x 2 mm. Fig. 9: 1.

27. A triangular arrowhead of East-Świętokrzyski Lower Turonian flint (perhaps Świeciechów flint). There is edge retouch on the negative side. The base is slightly concave. Dimensions: 14.5 x 11 x 2 mm. Fig. 9: 2.

28. A triangular arrowhead of Świeciechów flint. Regular retouch on both surfaces of the flake. The base is slightly concave. Dimensions: 16 x 15 x 3 mm. Fig. 9: 3.

29. 71 small beads made of bivalve shells of the family *Unionidae* (the Malacological materials are described by Aldona Kurzawska MA from the Institute of Archaeology and Ethnology in Poznań) and several fragments of other similar, destroyed artefacts. Bead diameters: 5–7 mm. Thickness: 1–3 mm, diameter of the hole: 2–2.5 mm. Fig. 8: 1.

30. Three snail shell beads of the family *Potamididea* (genus *Pirenella* or *Potamides*). Their state of preservation does not allow clear identification of whether the shells come from local Miocene deposits (this was suggested in the previous report by Wilhelm Krach — see Burchard, 1970, 253), or from the Mediterranean Sea (according to A. Kurzawska, it would have been *Pirenella conica*). There are drilled holes near the lip of the shell. All artefacts are damaged. Their preserved lengths are as follows: 9, 10 and 15 mm. Fig. 8: 2–4.

31. A pendant made of a dog tooth (*Canis familiaris*, the upper left incisor — described by Danuta Makowicz-Poliszot MA) with a hole in the central part of the tooth. Dimensions: length — 18 mm, width — 6 mm, maximum thickness — 6 mm, diameter of the hole — 2 mm. Fig. 8: 5.

32. Three animal bone beads, including two complete objects (type of bone and genre not known). Dimensions: 22 x 11 x 7 mm, 21 x 6 x 9 mm, 15 x 5 x 9 mm. Fig. 8: 6–8.

33. Nine copper artefacts:

a) Probably a completely preserved ornament (or a segment of the ornament) made of spirally twisted tape with a width of 3.5 mm and a thickness of 0.5 mm (length — 80 mm). Both ends are semi-circular in shape. Fig. 9: 11;

b) five fragments of similar spiral ornaments. Fig. 9: 5–8, 10, 11;

c) a coil of a thin tape, shaped in a circle. It is possible that this is an earring with one end pointed (the other end is damaged). Dimensions: diameter — about 21 mm, width — 2–2.8 mm, thickness — 1 mm. Fig. 9: 4;

d) a small undefined of horseshoe shape. It might have been a link connecting segments of an ornament. Dimensions: 5.6 x 5.0 x 2.5 mm, thickness of the wire — 2 mm. Fig. 9: 9;

e) a part of tubular decoration made of a thin tape. Dimensions: 16 x 5 x 4 mm, thickness of the tape — 0.6 mm. Fig. 9: 12.

Grave No. 20

This was excavated in 1965. The outline of the pit was not noticed, and its eastern side was destroyed by pit 129, dated to the late Roman period. The base of the pit was at a depth of 40 cm below the ground surface, just below the topsoil. At the bottom of the pit there was a cluster of scattered human bones, which, according to the site excavators, had not been secondarily affected, for example, by ploughing (Fig. 10). This means that the remains were already disarticulated when thrown into the bottom of the pit. They form clear clusters: the largest is in the SW of the grave. According to E. Haduch these bones belonged to eight individuals: a man (*matures*), two indeterminate sex individuals in adulthood, and five children (*infans II* / *juvenis*, 3 years, 4–5 years, in cases of *infans* the age is unidentified). Within the clusters of human bones there were five pieces of Złota culture

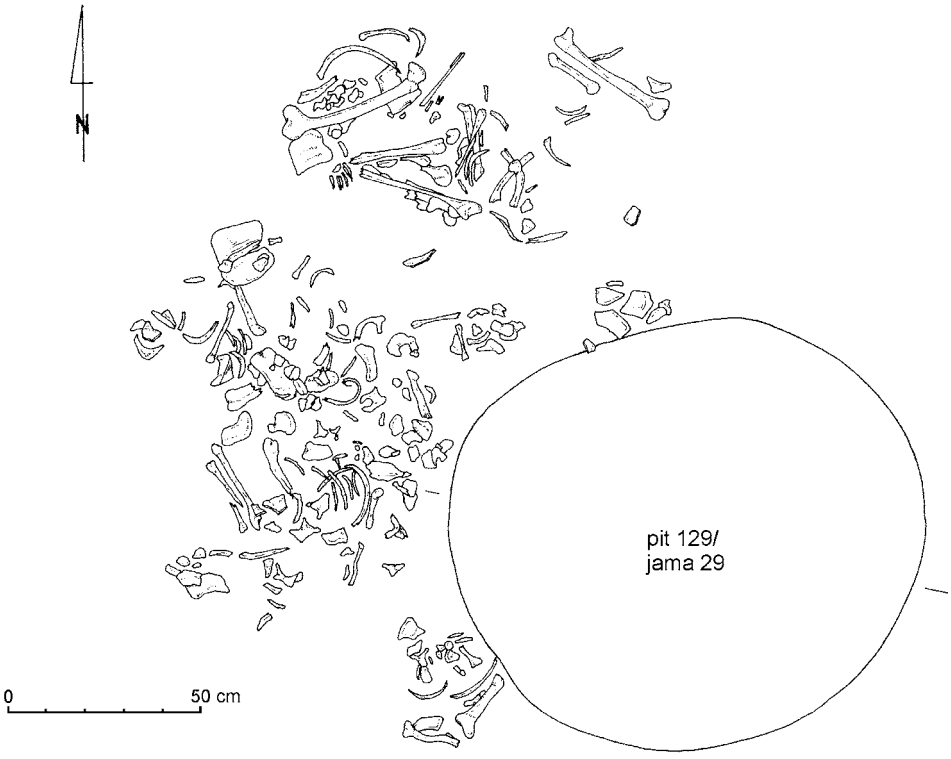

Fig. 10. Samborzec, dist. Sandomierz, site 1. Grave No. 20
Ryc. 10. Samborzec, pow. sandomierski, st. 1. Grób nr XX

pottery and a flint flake. The excavators also found four fragments of middle-Neolithic pottery (probably related to the Lengyel–Polgar circle) and four fragments of late Roman pottery.

Inventory:

1. A part of a vessel edge (probably a beaker), decorated with horizontal strips of double cord impressions (S-cord, 1 mm, a fragment contains visible strips). Undefined rim. The outer surface is smooth, dull and light brown in colour. The fraction is dark grey and has an admixture of fine-grained grog. Wall thickness is 4.5 mm. Fig. 11: 1.

2. A neck fragment of a thin-walled beaker, decorated with thin double cord impressions (Z-cord, 0.9 mm): diagonal, and horizontal strips. The outer surface is smooth, dull and orange-brown in colour. The fracture is two-coloured: orange and dark grey, and the clay has an admixture of fine-grained sand. Wall thickness is 4–4.5 mm. Fig. 11: 2.

3. A rim fragment of a vessel, probably a bowl, decorated with double cord impressions (left-handed Z-cord, 1.5 mm) composed of three wavy strips, underlined by a double horizontal strip. The rim clearly flares out. The outer surface is slightly smooth and dull. The fracture is grey. The clay has an admixture of fine-grained sand. Wall thickness is 5–6 mm. Fig. 11: 3.

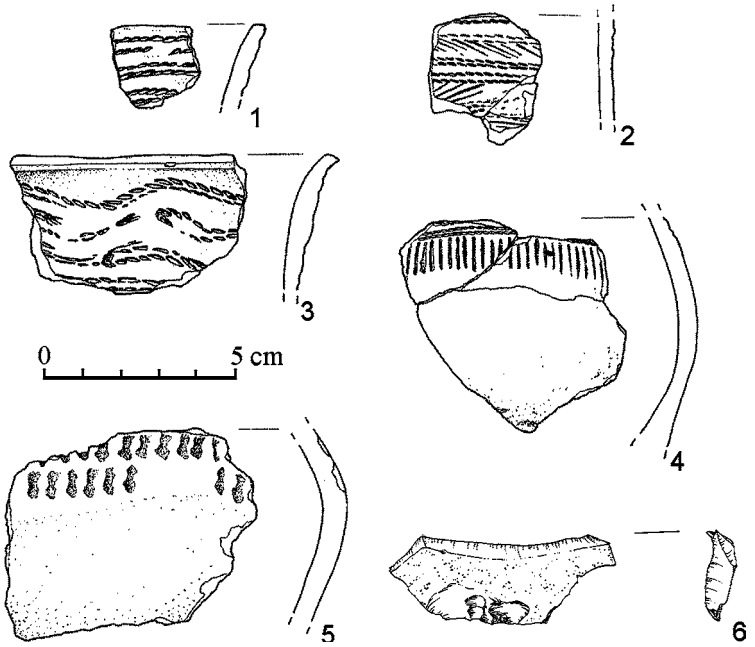

Fig. 11. Samborzec, dist. Sandomierz, site 1. Grave goods in grave No. 20. Drawn by J. Ożóg
Ryc. 11. Samborzec, pow. sandomierski, st. 1. Wyposażenie grobu nr XX. Rys. J. Ożóg

4. A belly fragment of a vessel (probably a beaker, it may come from the same vessel as No. 2 above) with a preserved fragment of decoration comprising a strip of double cord impressions (Z-cord, 0.8 mm) and a row of long, narrow stamp impressions. The outer surface is orange-brown in colour. The fracture is grey. The clay has an admixture of fine-grained sand. Wall thickness is 4–5 mm. Fig. 11: 4.

5. A fragment of a belly of a vessel with decoration consisting of two horizontal rows of grouped stamp impressions. The outer surface is rough and dull. The fracture is dark grey, with a tendency to separation of layers. The clay has an admixture of fine-grained sand and grog. Fig. 11: 5.

6. A flake of Świeciechów flint, with some aeolian natural surfaces. Dimensions: 22 x 59 x 6 mm. Fig. 11: 6.

3. ANALYSIS

Graves No. 12 and 20 lie 37 m apart. Therefore, we cannot state that they were parts of one sepulchral monument, or that they belong to two unrelated episodes. Two other Złota culture graves were also discovered on a neighbouring loess ridge separated from the discussed graves by a deep, natural valley (Marciniak 1960). Another damaged feature dating to this period is located in another part of the plateau, to the E of the two cemeteries (Krzak 1976, 21). Therefore, we can suppose that the range of hills above the N of the Gorzyczanka valley was a vast Złota culture burial area. It is similar to the so-called "Vistula bank" in the neighbouring district (Bush 1976, 160), which is known from much more numerous finds. The graves from Samborzec under discussion here are located where cemeteries of the Corded Ware culture and Bell Beaker culture were placed for the next several centuries. This is one of a number of examples of the successive use of a selected burial zone in the landscape of the loess Sandomierz highlands (Kowalewska-Marszałek 2000). There is a similar situation at the Lower Ponidzie (Włodarczak 2011, 214, 215). A known cemetery of the Złota culture in Książnice was later reused for Corded Ware culture and Mierzanowice culture cemeteries (Wilk *et al.* 2011).

The construction of the graves in Samborzec is difficult to understand because of their truncation by extensive plough erosion. It can be assumed that No. 20 was a shallow pit grave, without additional elements, including a paved stone area. It contained incomplete disarticulated human bodies, randomly dumped into the pit. There were no complete vessels with the bones, and the excavators only found small sherds of pottery and a flint flake, which were probably incorporated into the grave by accident with the backfilling and not as an intentional part of the funeral rites. Similar burials are known in the Złota culture and feature No. 71 at Grodzisko I in Złota is a good analogy (Krzak 1961, 20–23). A different form of burial is presented by grave No. 12. It can be assumed that this was a niche feature. Its entrance pit was not preserved, and this was probably located to the N side of

the niche. A clue indicating the existence of a niche in this case is the nature of the grave fill, which in the SW contained mainly yellow loess. This proves that the roof of the feature had partially collapsed. When this collapse took place the burial level in some areas had already been covered with dark humus, which was getting into the grave through the entrance passage. The shape and size of grave No. 12 are similar to niche graves of the Złota culture at sites in Złota, Książnice (Wilk 2006) and Wilczyce (Florek, Zakościelna 2005). In contrast to features of the Kraków-Sandomierz group of CWC, the structures associated with the Złota culture were usually shallower and the longer axis of the niche was oriented with the direction of the grave entrance (Włodarczak 2006, 53, and n, 2008, 563–566). A typical attribute of the Złota culture graves is also a low height of the niche itself, often presenting the shape of a narrow, elongated pocket (see the examples of extreme constructions: Krzak 1970, 89, fig. 73; 127, fig. 109). With regards to the shallow depth of the graves, these niches, partly destroyed by erosion, could be interpreted as features of simple pit construction. Such an interpretation was made while the first analyses of the graves from the Złota cemeteries were carried out. However, this was already critically reviewed in the 1960s by Lew S. Klejn (Klejn 1964, 372–385, 397). Furthermore, Z. Krzak has supported the suggestion that the Złota cemeteries consisted of about 40% of features with a niche construction. With regards to other graves, for most it is difficult to determine their form of construction (Krzak 1976, 160–164, footnote 2). On this basis, and in the light of recent discoveries (Florek, Zakościelna 2005; Wilk 2006), it seems that the niche type feature was a typical grave construction in the Złota culture. Therefore, in terms of its size and characteristic of its construction, grave No. 12 at Samborzec is typical for the construction of its time.

The two graves under discussion share the common feature that they contained collective burials of disarticulated bones. Unfortunately, there is no data which may allow us to discuss the context of their redeposition in the graves. It is not possible to state whether it was due to a secondary violation of the graves, or if the remains were deliberately buried in a disarticulated state. This second explanation seems very likely in the case of grave No. 20, where the shallow pit construction makes secondary disturbance of the burial unlikely. For grave No. 12, there are two situations. Firstly, there is the adult male body placed in anatomical order and secondly there is the deposit of the disarticulated remains of four children and a young person with a rich ceramic assemblage. This arrangement may suggest that apart from the grave goods of the deceased male, an offering of five immature human beings was made. This kind of burial is not a rule for collective graves of the Złota culture, which present a variety of funeral scenarios (Krzak 1976, 169–177). In certain cases, Złota culture graves indicate a higher position of one individual compared to the rest of the buried bodies. This relationship was also noticed in some collective graves of the Globular Amphora Culture (Wiślański 1969, 297 and others). The sacrificial nature of the burials is also supported by a large number of children skeletons. Infant burials are rarely discovered in collective graves, which has created the assumption that this form of burial

was not reserved for them (Krzak 1976, 176). Given the highly complex funeral rites of Złota culture communities this interpretation is not the only possibility. It cannot be excluded that the disarticulation was caused by the movement of the remains of previously buried individuals in order to make space for another deceased. Moreover, within the cluster of mixed bones, it is possible to distinguish fragments of the skeleton of a juvenile that remain in anatomical order or are only slightly displaced (including pieces of the pelvis and lower limbs). These remains were placed on previously buried bones of children (Fig. 3). It can be assumed that the deceased was placed in a contracted position on the left side, along a NE–SW axis, with the head to the NE. This burial might be associated with the spiral copper ornaments discovered around its skull. By accepting this interpretation, we would have to deal with a multiple burial (a male and a young individual aged *juvenis*), deposited in an earlier burial place of four children. If we accepted this interpretation either the entire or the vast majority of the finds assemblage would be associated with these later buried individuals.

Grave No. 12 contained 15 vessels, comprising nine beakers and six bowls (Fig. 4 and 5). This rich assemblage is stylistically and technologically fairly homogeneous and has purely "Złota-type" characteristics. The objects do not have Baden culture elements, nor forms that can be associated with the Globular Amphora or Corded Ware cultures. Only the shape and size of the beakers are similar to the Corded Ware vessels, dated to the older phase (II–IIIA) of the Kraków-Sandomierz group (varieties PIVBc5-8; Włodarczak 2006, 98). These types of vessels were discovered, among others, in grave No. 23 at Samborzec (Włodarczak 1999, 127, fig. 10: 1), in graves at site 59 in Złota (Ścibior, Ścibior 1992, 103, fig. 3: a) and at site 78 in Sandomierz (Ścibior, Ścibior 1990, 164, fig. 6). These vessels are also the typical form of funeral inventories of the Złota culture, representing the first of two general types distinguished for this culture by J. Machnik (Machnik 1966, 114). Examples of similar artefacts come from graves Nos 298, 328 and 436 at Grodzisko I in Złota (Krzak 1961, 63, fig. 60: a; 85, fig. 81: d; 137, fig. 133: b). On the basis of these observations it is possible to suggest the existence of a stylistic horizon common to the older phase of the Kraków-Sandomierz group and the Złota culture. However, we cannot exclude that the graves of the Corded Ware culture represent a younger stage of this horizon, close in date to the Złota-type finds. In this case, the cemetery of the Kraków-Sandomierz group Samborzec would have appeared shortly after the Złota culture burial.

On the other hand, the bowls are typical for the Złota culture and completely absent in the Corded Ware culture. Vessels of this kind, discovered in grave No. 12 at Samborzec, have many parallels in forms and method of decoration, especially at Grodzisko I and Nad Wawrem in Złota. It is especially worth mentioning the common type of ornamentation consisting of two vertical rows of stamps impressions (continuous and metopic) and horizontally placed wavy cord impressions. A rare motif is visible on one of the bowls in the form of a strip of checked impressions (Fig. 5: 7). It is recognised in only a few other Złota-type vessels, as is also the case with another ornamental motif on the same artefact, con-

sisting of a strip of wavy lines with an inserted motif of grouped, vertical impressions (see Krzak, 1970, fig. 30, 17: a; Marciniak 1960, table I : 2). As with the beakers, the best analogy for the Samborzec bowls comes from the Grodzisko I and Nad Wawrem cemeteries in Złota, which lie close by.

Moreover, it is worth mentioning a thin cord motif used on vessels from grave No. 12 (with a thickness of about 1 mm). This is a distinctive feature of the Złota culture, and rare on Corded Ware and Globular Amphora cultures pottery. In addition, the Samborzec assemblage mostly features S-twisted cord impressions, which are absent from Corded Ware culture vessels from the Sandomierz Upland (Włodarczak 2006, 83). Therefore, a type of cord ornamentation is a clear manifestation of Złota-type stylistic originality, distinguishing it from other late- and final-Neolithic cultural groups in Małopolska.

A large number of ceramic vessels deposited in a grave is typical of Złota culture burial rites. However, the quality of the inventory, consisting only of bowls and beakers similar in size and typology to others, is not closely analogous to known Złota complexes.

The relatively rich set of flint objects in grave No. 12 is diverse in comparison with other assemblages from known Złota culture graves. It contained three tools and a preform. Moreover, the artefacts were made predominantly of Świeciechów flint, in contrast with Corded Ware culture inventories which are dominated by chocolate flint. In addition, apart from typological tools, similar to burial objects of the Corded Ware culture, there are also "functional tools" such as knife-type forms without intentional retouching, but with distinct traces of use (Fig. 6: 2, 3; 7: 2, 5). The main elements of the tool set are a flake used as a knife (Fig. 6: 1) and a convergent blade (Fig. 6: 4), which is a "blade, dagger-type tool" (Włodarczak 2006, 32). These kinds of tools, known for their occurrence in Corded Ware culture graves, are also present in Złota culture cemeteries (Krzak 1976, 91–95). There were also waste fragments from knapping to repair core tools (Krzak 1970, 26, fig. 14: e). Backed edge tools, of the type from Samborzec, are very rare in late- and final-Neolithic inventories. The dagger-type tool, made of a long blade, fits the "flame-like knives" category (Valde-Nowak 2000), which are known in both Złota culture complexes (e.g. Krzak 1976, 93, fig. 33: a, e, k, o) and in the Corded Ware culture. This is a tool made of Cretaceous flint (Volyn?) and is like some other knives known from graves in Złota (Krzak 1976, 91, 92). Apart from the tools listed above, the assemblage included flakes of chocolate and Świeciechów flint from the initial stage of core knapping (Fig. 7: 1, 3, 4, 6).

In addition there were three triangular arrowheads of East-Świętokrzyski Lower Turonian flint (in two cases Świeciechów flint) in grave No. 12, found in the S part of the human bone cluster (Fig. 9: 1–3). Both their raw material and forms are typical of the Złota culture (Borkowski 1987, 152–155, 180). They fit the category of small blades, and in size they correspond to forms known in the Corded Ware culture (see Budziszewski, Tunia 2000, 125, 126; Budziszewski, Włodarczak 2010, 48). As in Samborzec, the number of arrowheads in other graves of the Złota culture does not usually exceed a few examples and is smaller than in known sites of later Final-Neolithic and Early Bronze Age Date.

Table 1. Analysis of chemical composition of metal artefacts from the grave No. 12 in Samborzec made by Elżbieta Pawlicka from the Department of Applied Sciences at the Institute of Archaeology and Ethnology in Warsaw

Tabela 1. Analiza składu chemicznego zabytków metalowych z grobu XII w Samborcu wykonana przez Elżbietę Pawlicką z Zakładu Nauk Stosowanych Instytutu Archeologii i Etnologii PAN w Warszawie

Nr CL	Nr w opisie	Cu	Al	Si	Ti	Cr	Mn	Fe	Ni	Zn	As	Ag	Sn	Sb	Pb	S	Au
16037	33b	98,65	0,23	0	0	0	0,07	0,3	0,05	0,01	0,09	0,13	0	0	0,48	0	0
16038	33b	99,03	0,09	0	0	0,03	0	0,02	0,04	0	0,24	0,12	0,16	0,23	0	0,03	0
16039	33b	98,64	0,19	0	0	0	0	0,13	0,05	0,01	0,58	0,02	0	0,06	0,19	0,12	0
16040	33b	99,18	0,13	0	0	0,15	0,01	0	0,04	0,17	0,04	0,23	0	0,03	0	0,02	0
16041	33b	98,81	0,12	0	0	0,02	0,1	0,38	0,1	0	0,18	0,02	0	0	0,25	0	0
16042	33a	99,14	0	0,02	0	0,07	0,1	0,16	0,16	0	0	0	0	0	0,35	0	0
16043	33d	99,4	0,06	0	0	0	0,06	0,28	0,09	0	0	0,04	0	0	0,08	0	0
16044	33c	98,5	0,07	0,03	0	0,13	0	0,49	0	0	0,29	0,04	0	0	0,39	0	0,06
16045	33e	98,96	0,09	0	0	0,02	0	0,08	0,11	0,16	0,07	0,12	0	0	0,28	0,07	0,04

Moreover, grave No. 12 contained a set of ornaments typical for the Złota culture, namely circular beads made of bivalve shells, beads made of snail shells of the *Potamididea* family and pendants made of animal teeth. All these types of artefacts also occur in grave No. 436 at Grodzisko I in Złota (Krzak 1961, 133–139). The ornaments made of snail shells are worth mentioning as they have only been found in Złota-type burials in the Małopolska Upland. They were also found in features No. 4 and 22 at Nad Wawrem (Krzak 1970, 32, fig. 19: g and 69, fig. 54: f), in features 376 and 377 at Grodzisko I (Krzak 1961, 107, fig. 103: e, f and 109, fig. 105: l), in the feature No. 6 at Grodzisko II (Krzak 1958, 342, fig. 8: g), and in the grave on the hill of Salve Regina in Sandomierz (Ścibior 1993, 321, fig. 2: h). Unfortunately, so far it has not been possible to identify the origin of these shells to either the nearby Miocene fossil deposits or the Mediterranean region. The circular bivalve shell beads are frequent in the Złota culture, and are also common in some subgroups of the Kraków-Sandomierz group of the Corded Ware culture (including the complexes from the area of Sandomierz — Włodarczak 2006, 39), and are very common in the Early Bronze Age Mierzanowice culture (Kadrow, Machnikowie 1992, 78–80). Thus they are a consistently present element of the funeral rites of various Late Neolithic and Early Bronze Age communities on the Sandomierz Upland. Furthermore, the bone pendants uncovered in grave No. 12 are wing-shaped in form, which are typical in Złota culture inventories (see Krzak 1961, 183), and are different from the ornaments of Corded Ware culture graves, whose pendants are baggy or flat (Włodarczak 2006, 39). It should also be emphasised that co-occurrence of bone pendants, bivalve shells and snail shells in the Złota burial complexes (including the above mentioned analogies) is typical. They probably made up necklaces.

A set of copper artefacts from grave No. 12 may be a unique discovery for the Złota culture (Burchard 1970). The three other examples of metal artefacts incorporated into Złota burial inventories are from uncertain contexts (Krzak 1961, 147) and are perhaps associated with older Neolithic communities. It is distinctive that the spiral ornaments are made of a tape, not a wire, as in the case of earrings associated with the Kraków-Sandomierz group of the Corded Ware culture (Kempisty 1982, 69; Włodarczak 2006, 41). Circles with overlapping ends (Fig. 9: 4), and tubular ornaments made of bent plate (Fig. 9: 12) are the metal decoration types observed in different regions of the Corded Ware culture (Kempisty 1982, 68). Circles similar in shape and size have also been found in a few graves of this culture in Małopolska, for example feature100 at Mierzanowice (Uzarowiczowa 1970, 210, fig. 15: b). Even small links in the shape of a horseshoe (Fig. 9: 9) are occasionally discovered in Kraków-Sandomierz complexes (Kempisty, Włodarczak 2000, 61, fig. 39: 2). In contrast, the spiral ornaments made of a fairly broad tape are a unique discovery (Fig. 9: 5–8, 10, 11). The only good analogies are copper coils found in the Corded Ware culture grave No. 3167 from Franzhausen in Lower Austria, which has not yet been published (material kindly made available by Daniela Kern). These probably formed a head ornament, as suggested by their location in the area of one of the skulls (Fig. 3).

Table 2. Radiocarbon dating of the graves from the site 1in Samborzec
Tabela 2. Datowanie radiowęglowe grobów KZ ze stanowiska 1 w Samborcu

Grave No Nr grobu	Bone Rodzaj kości	Lab No Nr lab.	BP	BC (1σ), OxCal v.3.10 (Bronk Ramsey 2005)
XII	rib żebro	Poz-34687	4170±35	2880-2670
XX	rib żebro	Poz-34731	4085±35	2840-2500

Both graves have radiocarbon dates (thanks to funding from MNiSW grant No. N N109 285 837) for human bones (Table 2), which lie in the first half of the third millennium BC. Analogous dates were obtained for the graves from cemeteries in Złota (Krzak 1989). Clearly older determinations come from the grave on the hill of Salve Regina in Sandomierz (Ścibior 1993, 319), which is the only date from charcoal for the Złota culture features (the others come from burial bones). The results from Samborzec belong to the youngest group of dates for this culture and they correspond to those obtained for the older phase of the Corded Ware culture in Małopolska and throughout Central Europe (Jarosz, Włodarczak 2008; Furholt 2003; Włodarczak 2007). Similar designations were also obtained for graves No. 21 and 23 in Samborzec, which are affiliated to the Kraków-Sandomierz group (Tunia, Włodarczak 2002, 51, 52). However, these results were obtained in another laboratory that also indicated a very early date for other graves of the Kraków-Sandomierz group, and so should be treated with caution. Dating of the niche graves parallel to the period of the Złota-type cemeteries was not confirmed in a series of ^{14}C dates established in the laboratory in Poznań (Włodarczak 2009, 744, fig. 5). Therefore, radiocarbon dating of the relationship of the Złota culture graves and the Corded Ware culture at Samborzec is a problem that requires additional determinations. In addition, it should be noted that although we could accept the accuracy of all existing radiocarbon determinations, we cannot say that these two cultural groups were contemporary. These dates do not negate the temporal succession of these cultures, and the seniority of either of the two cultures is possible. What is more, we can only assume from stylistic similarities of the remains that the chronological distance between the materials from older phase of the Kraków-Sandomierz group and the Złota culture cannot be large. Clarification of this relationship by using radiocarbon dating may not be possible given the degree of accuracy, which is in this case even further reduced by a flattening of the calibration curve over several centuries (see Furholt 2003, 15–18; Włodarczak 2009, 741, fig. 2).

On the basis of the data presented above and the characteristics of features and artefacts, it is possible to date the graves in Samborzec to the first half of the third millennium, with a high probability of the period around 2800–2600 BC. Thus, they were constructed

at approximately the same time as the nearby, large cemetery in Złota. The genesis of specific burial rites of this culture, limited to the Sandomierz Upland and eastern parts of the Nida Valley, is still an issue of controversy and does have a comprehensive explanation. Although with a limited range of distribution, the Złota-type complexes do not form a grouping together of materials from different groups with a much greater range, mainly including the Globular Amphora Culture and the Corded Ware culture — as has been pointed out recently by Martin Furholt (Furholt 2009, 2). Both the burial features and the materials discovered there (especially pottery) are distinguished by their originality. They allow them in most cases to be distinguished from the above two cultural groups. These two graves from Samborzec, with their typical "Złota-type" ceramics are examples of this phenomenon. Moreover, the details of the set of grave goods differ from the pattern of both the Globular Amphora Culture and the Corded Ware culture. On the other hand, like other burial complexes of the Złota culture, Samborzec can be incorporated into a cross-cultural trend of the Final Neolithic period, which included these two large systems (see e.g. Beran 1997; Furholt 2009). The specificity of the funeral rites, the stylistic and technological features of the artefacts and the radiocarbon dating force us firstly to recognize the Złota phenomenon as a local stage in the transformation of the Globular Amphora Culture towards the Corded Ware culture (Włodarczak 2008). Addressing once again the issue of the origin and meaning of the Złota culture is possible by uncovering new sources and, on the other hand, by clarifying known data, such as that presented above.

References

Beran J. 1997. Bemerkungen zum A-Horizont in Mitteleuropa. In P. Siemen (ed.), *Early Corded Ware Culture. The A-horizon — fiction or fact? International Symposium in Jutland 2nd-7th May 1994* (=*Arkćologiske Rapporter* 2). Esbjerg, 31–42.

Borkowski W. 1987. Neolithic and Early Bronze Age heart-shaped arrow-heads from the Little Poland Upland. In J. K. Kozłowski and S. K. Kozłowski (eds.), *New in Stone Age Archeology* (=*Archeologia Interregionalis* 8). Warszawa, 147–181.

Budziszewski J.and Tunia K. 2000. A Grave of the Corded Ware Culture Arrowheads Producer in Koniusza, Southern Poland. Revisited. In S. Kadrow (ed.), *A Turning of Ages. Jubilee Book Dedicated to Professor Jan Machnik on His 70th Anniversary*. Kraków, 101–135.

Budziszewski J. and Włodarczak P. 2009. *Kultura pucharów dzwonowatych na Wyżynie Małopolskiej*. Kraków.

Burchard B. 1970. On the knowledge of copper in the population of Złota culture. *Archaeologia Polona* 12, 247–257.

Florek M. and Zakościelna A. 2005. Cmentarzysko ze schyłku neolitu i początków epoki brązu w Wilczycach, pow. Sandomierz. *Archeologia Polski Środkowowschodniej* 7, 42–54.

Furholt M. 2003. *Die absolutchronologische Datierung der Schnurkeramik in Mitteleuropa und Südskandinavien* (= *Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie* 101). Bonn.

Furholt M. 2008. Die Złota-Gruppe in Kleinpolen: Ein Beispiel für die Transformation eines Zeichensystem. *Germania* 86(1), 1–28.

Jarosz P. and Włodarczak P. 2007. Chronologia bezwzględna kultury ceramiki sznurowej w Polsce południowo-wschodniej oraz na Ukrainie. *Przegląd Archeologiczny* 55, 71–108.

Kadrow S., Machnikowie A. and J. 1992. *Iwanowice. Stanowisko Babia Góra, część II. Cmentarzysko z wczesnego okresu epoki brązu*. Kraków.

Kamieńska J. 1965. Sprawozdanie z badań archeologicznych w Samborcu, pow. Sandomierz, w 1963 roku. *Sprawozdania Archeologiczne* 17, 76–82.

Kamieńska J. 1964. Osady kultur wstęgowych w Samborcu, pow. Sandomierz. In Nosek S. (ed.), *Studia i materiały do badań nad neolitem Małopolski*. Wrocław, 77–189.

Kamieńska J. and Kulczycka-Leciejewiczowa. 1970. The Neolithic and Early Bronze Age Settlement at Samborzec in the Sandomierz District. *Archaeologia Polona* 12, 223–246.

Kempisty A. 1982. Problem metalurgii miedzi w kulturze ceramiki sznurowej i w kulturach episznurowych na północ od Karpat. *Pamiętnik Muzeum Miedzi* 1. Legnica, 67–77.

Kempisty A. and Włodarczak P. 2000. *Cemetery of the Corded Ware Culture in Żerniki Górne* (=*Światowid Supplement Series* P: *Prehistory and Middle Ages* 5). Warszawa.

Kowalewska-Marszałek H. 2000. Das neolitische Gräberfeld von Kichary Nowe in Kleinpolen. das Phänomen der Kontinuität und die Frage des Kulturwandels. In Beier H.-J. (ed.), *Varia Neolithica* I (=*Beiträge zur Ur- und Frühgeschichte Mitteleuropas* 22). Weissbach, 133–141.

Klejn L. S. 1964. Obecność elementów południowo-wschodnich w późnoneolitycznych kulturach Małopolski. *Archeologia Polski* 9(2), 371–399.

Krzak Z. 1958. Cmentarzysko kultury złockiej na stanowisku „Grodzisko II" we wsi Złota, pow. Sandomierz. *Archeologia Polski* 2(2), 329–388.

Krzak Z. 1961. *Materiały do znajomości kultury złockiej*. Wrocław.

Krzak Z. 1970. *Cmentarzysko kultury złockiej „Nad Wawrem" w Złotej*. Wrocław-Warszawa-Kraków.

Krzak Z. 1976. *The Złota culture*. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.

Krzak Z. 1989. Złota Culture. In: Zespoły datowane metodą ^{14}C. *Przegląd Archeologiczny* 36, 255–269.

Kulczycka-Leciejewiczowa A. 2008. *Samborzec. Studium przemian kultury ceramiki wstęgowej rytej*. Wrocław.

Machnik J. 1966. *Studia nad kulturą ceramiki sznurowej w Małopolsce*. Wrocław-Warszawa-Kraków-Gdańsk.

Marciniak J. 1960. Dwa groby kultury złockiej z Samborca, pow. Sandomierz. *Materiały Archeologiczne* 2, 73–78.

Ścibior J. 1993. Badania na wzgórzu Salve Regina w 1988 roku. In S. Tabaczyński (ed.), *Sandomierz: badania 1969–1973. Tom* 1. Warszawa, 318–322.

Ścibior J. and Ścibior J.M. 1990. Sandomierz 78 — wielokulturowe stanowisko z przełomu neolitu i epoki brązu. Badania ratownicze w 1984 roku. *Sprawozdania Archeologiczne* 37, 157–199.

Ścibior J. and Ścibior J. M. 1992. Grób kultury ceramiki sznurowej (KCS) na stanowisku 59 w Złotej. *Sprawozdania Archeologiczne* 44, 99–108.

Tunia K. and Włodarczak P. 2002. Radiocarbon Results for the Corded Ware Culture from southern Poland. *Przegląd Archeologiczny* 50, 45–55.

Uzarowiczowa A. 1970. Groby kultury ceramiki sznurowej z cmentarzyska wielokulturowego w Mierzanowicach, pow. Opatów. *Wiadomości Archeologiczne* 35(2), 201–234.

Valde-Nowak P. 2000. Flammförmige Messer der Schnurkeramikkultur. In S. Kadrow (ed.), *A Turning of Ages. Im Wandel der Zeiten. Jubilee Book Dedicated to Professor Jan Machnik on His 70th Anniversary*. Kraków, 467–479.

Wilk S. 2006. Grób niszowy (nr 2) kultury złockiej ze stan. 2 w Książnicach, pow. Busko Zdrój. *Śląskie Sprawozdania Archeologiczne* 48, 109–134.

Wilk S., Haduch E., Szczepanek A., Koszowska E. and Trąbska J. 2011. Groby z nadpalonymi szkieletami z cmentarzyska kultury złockiej w Książnicach, woj. świętokrzyskie. In A. Jaszewska and A. Michalak (eds.), *Ogień — żywioł ujarzmiony i nieujarzmiony. VI Polsko-Niemieckie Spotkania Archeologiczne. Garbicz, 5–6 czerwca 2008*. Zielona Góra, 23–54.

Wiślański T. 1969. *Podstawy gospodarcze plemion neolitycznych w Polsce północno-zachodniej*. Wrocław.

Włodarczak P. 1999. Cmentarzysko w Samborcu, woj. świętokrzyskie na tle innych znalezisk kultury ceramiki sznurowej z Wyżyny Sandomierskiej. *Sprawozdania Archeologiczne* 51, 119–144.

Włodarczak P. 2006. *Kultura ceramiki sznurowej na Wyżynie Małopolskiej*. Kraków.

Włodarczak P. 2007. Problem chronologii radiowęglowej kultury ceramiki sznurowej w świetle dendrochronologicznych datowań późnoneolitycznych osad palafitowych ze Szwajcarii. *Archeologia Polski* 52, 35–80.

Włodarczak P. 2008. Kultura złocka i problem genezy kultury ceramiki sznurowej w Małopolsce. In Bednarczyk J., Czebreszuk J., Makarowicz P. and Szmyt M. (eds.), *N pograniczu światów. Studia z pradziejów międzymorza bałtycko-pontyjskiego ofiarowane Profesorowi Aleksandrowi Kośko w 60. rocznicę urodzin*. Poznań, 555–576.

Włodarczak P. 2009. Radiocarbon and dendrochronological dates of the Corded Ware culture. *Radiocarbon* 51(2), 737–749.

Włodarczak P. 2011. Kurhany i kultura ceramiki sznurowej nad dolną Nidą. In H. Kowalewska-Marszałek and P. Włodarczak (eds.), *Kurhany i obrządek pogrzebowy w IV–II tysiącleciu p.n.e.* Kraków, 211–229.

Barbara Burchard, Piotr Włodarczak

GROBY KULTURY ZŁOCKIEJ ZE STANOWISKA 1 W SAMBORCU, POW. SANDOMIERSKI

1. WSTĘP

Po okresie spektakularnych odkryć, dokonanych w latach międzywojennych na stanowiskach „Grodzisko" i „Nad Wawrem" w Złotej koło Sandomierza na groby kultury złockiej natrafiano stosunkowo rzadko. Jednymi z nielicznych były dwa obiekty przebadane na stanowisku 1 w Samborcu, gm. *loco*, pow. sandomierski (Kamieńska 1965; Burchard 1970; Kamieńska, Kulczycka-Leciejewiczowa 1970). Dopiero w ostatnich latach przeprowadzono prace wykopaliskowe na nowo odkrytych cmentarzyskach: w Wilczycach, pow. sandomierski, stan. 10 (Florek, Zakościelna 2005) oraz w Książnicach, pow. buski, stan. 2 (Wilk 2006; Wilk *et al.* 2011). W przypadku Samborca, jedynie grób XII został zaprezentowany przy okazji omówienia wyrobów miedzianych kultury złockiej (Burchard 1970). Zadaniem niniejszej pracy jest zlikwidowanie powstałej luki poprzez pełną charakterystykę obydwu odkrytych obiektów.

Omawiane już wielokrotnie, wielokulturowe stanowisko w Samborcu jest zlokalizowane na południowych stokach szerokiego cypla lessowego, górującego od północy bezpośrednio ponad doliną Gorzyczanki (Ryc. 1). Było badane w okresie międzywojennym przez Kazimierza Salewicza (Kamieńska 1964), następnie w roku 1957 przez Zofię Podkowińską, a w latach 1961–1966 — przez ekspedycję Instytutu Historii Kultury Materialnej PAN, kierowaną przez Jadwigę Kamieńską. Prace wykopaliskowe tej ostatniej ekipy objęły obszar o powierzchni około 40 arów. Ich wyniki zostały omówione w licznych sprawozdaniach oraz opracowaniach materiałów neolitycznych i z wczesnej epoki brązu. Do chwili obecnej w postaci systematycznych monografii zostały przedstawione źródła dotyczące kultury ceramiki wstęgowej rytej (Kulczycka-Leciejewiczowa 2008), kultury ceramiki sznurowej (Włodarczak 1999) i kultury pucharów dzwonowatych (Budziszewski, Włodarczak 2009). Szeroko omawiane były również znaleziska osadowe grup kulturowych odnoszonych do kręgu lendzielsko-polgarskiego.

Przebadane w 1963 roku dwa groby kultury złockiej były zlokalizowane w znacznej odległości od siebie (Ryc. 2). Obiekt nr XII został odkryty na północno-zachodnim skraju wykopu, w sąsiedztwie grobów kultury ceramiki sznurowej. Można zakładać, że wchodził w skład wschodniego fragmentu kompleksu cmentarzysk późnoneolitycznych o nierozpoznanej wielkości. Położony w części centralnej przebadanego terenu grób nr XX był obiektem odizolowanym od innych podobnie datowanych założeń sepulkralnych.

2. OPIS MATERIAŁÓW

Grób nr XII

Owalną jamę, nieznacznie wyróżniającą się na tle żółtego lessu odkryto na głębokości 50 cm od współczesnego poziomu gruntu. Miała ona wymiary 220 x 160 cm, a jej dno znajdowało się na głębokości 70 cm. Jej wypełnisko w górnej części stanowiła przede wszystkim ziemia koloru żółtego. W części dolnej przeważała ciemniejsza ziemia koloru szarobrązowego. Na dnie obiektu spoczywały kości sześciu pochówków: mężczyzny w wieku *maturus/senilis,* czworga dzieci (w wieku 3–4, 0–1, około 7 i 12–14 lat) oraz osoby młodocianej (*juvenis*; płeć i wiek zmarłych określiła dr hab. Elżbieta Haduch). Pochówek osobnika dorosłego znajdował się w oddaleniu od pozostałych, w części NE grobu (Ryc. 3). Można przypuszczać, że zmarłego złożono w pozycji anatomicznej, na plecach, z kończynami dolnymi silnie podkurczonymi i kolanami podciągniętymi aż na wysokość klatki piersiowej. Część kości (m.in. żebra, prawdopodobnie także kończyny górne) uległa przemieszczeniu wskutek procesów postdepozycyjnych. Szczątki pozostałych osobników tworzyły skupisko w części zachodniej obiektu. Układ kości wskazuje na rozczłonkowanie ciał zmarłych przed złożeniem do grobu (ew. na wtórne naruszenie rozłożonych zwłok). Ponadto, jedna z czaszek spoczywała odrębnie w misie zlokalizowanej w części S grobu. Wyposażenie zostało zdeponowane przede wszystkim w częściach S i W obiektu. Trzy puchary, zabytki krzemienne (w tym trzy grociki), paciorki kościane oraz z muszli, a także zabytki miedziane zostały znalezione wśród kości dzieci oraz osobnika młodocianego. Natomiast dwanaście pozostałych naczyń tworzyło skupisko w części SE grobu. Wespół z nimi, oprócz wspomnianej wyżej czaszki, odkryto trzy narzędzia krzemienne. Kolejny wyrób krzemienny znaleziono w obrębie kości szkieletu osoby dorosłej, a inny — w części N obiektu. Te dwa ostatnie zabytki mogły stanowić nieintencjonalną domieszkę, która dostała się do grobu wraz z ziemią zasypiskową.

Inwentarz:

1. Zachowany we fragmentach mały puchar esowaty. Ornamentowany na całej wysokości szyjki oraz w górnej części brzuśca dziewięcioma pasmami zdwojonych, nierównie falistych odcisków cienkiego sznura (S-sznur, 0,8 mm) oraz pasmem długich, prostokątnych lub półksiężycowatych odcisków stemplowych. Wylew niewyodrębniony, poziomo ścięty. Powierzchnia zewnętrzna koloru szarobrązowego i pomarańczowego, równa, półmatowa/lekko lśniąca. Powierzchnia wewnętrzna koloru pomarańczowobrązowego, równa, półmatowa. Przełom szary. Widoczna śladowa ilość domieszki drobnego piasku (nieintencjonalnej?). Wymiary: wysokość — 10,7 cm, średnica wylewu — 7,8 cm, średnica brzuśca — 9,4 cm, średnica dna — ok. 5,7 cm, grubość ścianek — 3–5 mm. Ryc. 4: 1.

2. Zachowany w całości mały puchar, ornamentowany ośmioma pasmami zdwojonych odcisków sznura (Z-sznur?) oraz pasmem pionowych odcisków stempla. Zabytek zaginął.

Wymiary (na podstawie rysunku): wysokość — 9,1 cm, średnica wylewu — 7,3 cm, średnica brzuśca — 6,8 cm, średnica dna — 3,2 cm, grubość ścianek — 4 mm. Ryc. 4: 2.

3. Zachowany w całości puchar esowaty. Zdobiony na całej szyjce oraz na górnym skraju brzuśca dziesięcioma poziomymi pasmami zdwojonych odcisków sznurowych (Z-sznur, 0,9 mm; motywami są częściowo linie proste, a miejscami nieregularnie faliste). Wylew zakończony krawędzią wyraźnie rozchyloną na zewnątrz z małym zaokrąglonym okapem. Dno niewyodrębnione, płaskie. Powierzchnia zewnętrzna koloru jasnobrązowego, lekko wygładzona — półmatowa. Powierzchnia wewnętrzna koloru jasnobrązowego, równa, matowa, z delikatnymi śladami przecierania. Domieszka — na powierzchniach widoczne grudki średnioziarnistego tłucznia ceramicznego oraz tłucznia kamiennego. Wymiary: wysokość — 10,6 cm, średnica wylewu — 8,8–9,1 cm, średnica brzuśca — 9,9 cm, średnica dna — 5,5 cm, grubość ścianek — 4 mm. Ryc. 4: 3.

4. Zachowana fragmentarycznie misa profilowana z wyraźnie zaznaczoną granicą pomiędzy szyjką i brzuścem. Ornamentowana jednym pasmem potrójnych i ośmioma pasmami zdwojonych odcisków sznura (Z- i S-sznur), oraz dwoma pasmami pionowych odcisków stemplowych: ciągłych oraz metopowych. Zabytek zaginął. Wymiary (na podstawie rysunku): wysokość — 7,5 cm, średnica wylewu — 14,7 cm, średnica brzuśca — 12,8 cm, średnica dna — 4,9 cm, grubość ścianek — 4 mm. Ryc. 4: 4.

5. Zachowana we fragmentach misa profilowana z podkreśloną granicą pomiędzy szyjką i brzuścem. Ornamentowana na szyjce i w górnej części brzuśca sześcioma pasmami zdwojonych odcisków cienkiego sznura (S- i Z-sznur, 0,8 mm) ograniczonymi od góry trzema, a od dołu dwoma pasmami prostych, horyzontalnych, analogicznych odcisków sznurowych. Poniżej nich obecne są dwa pasma pionowych, długich odcisków stemplowych: jedno złożone z odcisków ciągłych a drugie z odcisków metopowanych (5–6). Wylew niewyodrębniony, poziomo ścięty. Dno niewyodrębnione, lekko wklęsłe. Powierzchnia zewnętrzna koloru pomarańczowo-brązowego, równa, matowa. Powierzchnia wewnętrzna analogiczna. Przełom szary i jasnoszary, lekko warstewkowany. Obecne pojedyncze ziarna drobnoziarnistego piasku (domieszka?) i tłucznia ceramicznego. Wymiary: wysokość — 7,5 cm, średnica wylewu — 14,2 cm, średnica brzuśca — 13,3 cm, średnica dna — 5,5 cm, grubość ścianek — 4–5 mm. Ryc. 4: 5.

6. Lekko uszkodzony mały puchar esowaty. Ornamentowany na całej wysokości szyjki dziesięcioma poziomymi pasmami zdwojonych, cienkich odcisków sznurowych (S-sznur, 0,7 mm). Pasma te są nierówne: dwa z nich — regularnie faliste, a pozostałe — miejscami proste, a miejscami lekko faliste. Krawędź wylewu lekko rozchylona na zewnątrz. Dno płaskie, wyodrębnione w postaci niskiej (2 mm) stopki. Powierzchnie zewnętrzne i wewnętrzne koloru brązowego, równe, półmatowe. Przełom dwubarwny, niewyraźny. W glinie niewielka ilość średnioziarnistego tłucznia ceramicznego. Wymiary: wysokość — 12,2 cm, średnica wylewu — 9,2 cm, średnica brzuśca — 10,4 cm, średnica dna — 6,3 cm, grubość ścianek — 4 mm. Ryc. 4: 6.

7. Mały esowaty puchar z lekko podkreślonym załomem brzuśca i słabo wyodrębnioną szyjką. Ornamentowany na szyjce i w górnej części brzuśca 11 poziomymi pasmami odcisków zdwojonego sznura (S-sznur, 0,7 mm, pierwsza i ostatnia linia — proste, pozostałe — faliste) oraz dwoma poziomymi rzędami łukowatych odcisków paznokciowych. Wylew niewyodrębniony, poziomo ścięty. Dno niewyodrębnione, płaskie. Powierzchnia zewnętrzna koloru jasnobrązowego, równa, na szyjce matowa, a na brzuścu półmatowa i lekko lśniąca. Powierzchnia wewnętrzna koloru jasnobrązowego, równa, matowa. Przełom jednorodny, szary. Domieszka — jedynie pojedyncze grudki średnioziarnistego tłucznia ceramicznego. Wymiary: wysokość — 10,5 cm, średnica wylewu — 8,5 cm, średnica brzuśca — 9,7 mm, średnica dna — 4,2–4,6 cm, grubość ścianek — 3–4 mm. Ryc. 4: 7.

8. Mały puchar esowaty o ściankach masywniejszych od wyżej opisywanych form. Zdobiony na całej szyjce oraz na górnym krańcu brzuśca dziesięcioma poziomymi pasmami zdwojonych odcisków sznurowych (S-sznur, 0,7 mm; przeważnie motywy linii poziomych, tylko miejscami nieregularne linie faliste) oraz pasmem pionowych odcisków stemplowych. Wylew niewyodrębniony, zakończony słabo zaznaczonym, małym okapem. Dno płaskie, wyodrębnione w postaci małej stopki płynnie przechodzącej w dolną część brzuśca. Powierzchnia zewnętrzna koloru jasnobrązowego, równa, lekko lśniąca. Powierzchnia wewnętrzna koloru jasnobrązowego, równa, matowa. Przełom szary, lekko warstewkowany. Domieszka: mała ilość średnio- i drobnoziarnistego tłucznia ceramicznego. Wymiary: wysokość — 12,5 cm, średnica wylewu — 10 cm, średnica brzuśca — 11,6 cm, średnica dna — 5,9–6,5 cm, grubość ścianek — 4–5 mm. Ryc. 4: 8.

9. Zachowana fragmentarycznie misa profilowana z wyraźnie zaznaczoną granicą pomiędzy szyjką i brzuścem. Ornamentowana siedmioma pasmami zdwojonych odcisków sznura (Z-sznur) oraz pasmem ukośnych, prostokątnych odcisków stemplowych. Zabytek zaginął. Wymiary (na podstawie rysunku): wysokość — 7,6 cm, średnica wylewu — 13,2 cm, średnica brzuśca — 11,2 cm, średnica dna — 4,1 cm, grubość ścianek — 4 mm. Ryc. 5: 1.

10. Mały puchar esowaty, zdobiony na całej szyjce oraz w górnej części brzuśca jedenastoma poziomymi pasmami zdwojonych odcisków sznurowych (S-sznur i Z sznur, 0,8 mm; pasma ograniczające ornament od góry i od dołu to linie proste, pozostałe dziewięć — linie faliste) oraz dwoma poziomymi rzędami krótkich, łukowatych nacięć. Wylew niewyodrębniony z krawędzią lekko rozchylającą się na zewnątrz. Dno niewyodrębnione, lekko wklęsłe. Powierzchnia zewnętrzna koloru jasnobrązowego, równa, półmatowa. Powierzchnia wewnętrzna równa, matowa, koloru jasnobrązowego. Przełom jednorodny, szary. Domieszka: mała ilość średnioziarnistego tłucznia ceramicznego. Wymiary: wysokość — 10,8 cm, średnica wylewu — 8,3–9,3 cm, średnica brzuśca — 9,9 cm, średnica dna — 4,3–4,7 cm, grubość ścianek — 4 mm. Ryc. 5: 2.

11. Zachowany fragmentarycznie puchar ornamentowany jedenastoma pasmami zdwojonych odcisków sznura, prostymi oraz falistymi (S- i Z-sznur?), a także pasmem pionowych, prostokątnych odcisków stemplowych. Zabytek zaginął. Wymiary (na podstawie

rysunku): wysokość — 11,3 cm, średnica wylewu — 9,0 cm, średnica brzuśca — 10,1 cm, średnica dna — 4,5 cm, grubość ścianek — 4–5 mm. Ryc. 5: 3.

12. Zachowana fragmentarycznie misa profilowana. Ornamentowana na szyjce i w górnej części brzuśca sześcioma prostymi lub falującymi pasmami zdwojonych odcisków sznura (S-sznur, 0,9 mm) oraz pasmem pionowych, nierównych nacięć. Wylew wyodrębniony w postaci niewielkiego okapu. Dno lekko wklęsłe, z wyraźnie wyodrębnioną stopką. Powierzchnia zewnętrzna pomarańczowo-brązowa, równa, półmatowa, miejscami lekko lśniąca. Powierzchnia wewnętrzna koloru szarobrązowego i pomarańczowego, równa, matowa. Przełom lekko warstwowany, szary. W glinie obecna domieszka średnioziarnistego tłucznia ceramicznego oraz drobnoziarnistego piasku. Wymiary: wysokość — 7,0 cm, średnica wylewu — 14,0 cm, średnica brzuśca — 13,5 cm, średnica dna — 5,6 cm, grubość ścianek — 5 mm. Ryc. 5: 4.

13. Zachowana we fragmentach misa profilowana z podkreśloną granicą pomiędzy szyjką i brzuścem. Zdobiona na szyjce i w górnej części brzuśca: siedmioma pasmami zdwojonych, falistych odcisków sznura (parami S- i Z-sznur; 1,1 mm), ograniczonymi od dołu i od góry analogicznymi odciskami poziomymi oraz dwoma pasmami pionowych odcisków stemplowych (pierwszy rząd — ciągłych, drugi — metopowanych). Wylew niewyodrębniony, poziomo ścięty. Dno niezachowane. Powierzchnia zewnętrzna koloru pomarańczowo-brązowego, równa, matowa. Powierzchnia wewnętrzna analogiczna. Przełom szary, lekko warstewkowany. W glinie obecna mała ilość domieszki drobnego tłucznia ceramicznego. Wymiary: wysokość — 8,5 cm, średnica wylewu — 17,0 cm, średnica brzuśca — 14,6 cm, grubość ścianek — 4–5 mm. Ryc. 5: 5.

14. Zachowany we fragmentach, esowato profilowany, mały puchar. Ornamentowany na szyjce oraz w górnej części brzuśca 6–7 pasmami zdwojonych, prostych lub nierównych, falistych odcisków sznurowych (S-sznur, 0,9 mm) oraz pasmem pionowych odcisków stemplowych. Wylew niewyodrębniony, prosty. Dno uformowane w postaci słabo zaznaczonej stopki. Powierzchnia zewnętrzna koloru szaroceglastego, równa, półmatowa. Powierzchnia wewnętrzna koloru ceglastego, równa, matowa. Przełom trójbarwny (pomarańczowo-szaro-pomarańczowy), lekko warstewkowany. W glinie obecna mała ilość domieszki drobnoziarnistego piasku. Wymiary: wysokość — 8,8 cm, średnica wylewu — ok. 7 cm, średnica brzuśca — 8,5 cm, średnica dna — 4,6 cm, grubość ścianek — 4–5 mm. Ryc. 5: 6.

15. Fragmenty misy esowato profilowanej, ornamentowanej pasmem nacięć na krawędzi wylewu, sześciu poziomych lub falistych odcisków sznura (Z-sznur, 1,7 mm), dwoma pasmami zgrupowanych odcisków stemplowych, nakładających się na odciski sznurowe, oraz pasmem tworzących motywy krzyżowe odcisków stemplowych. Wylew wyodrębniony w postaci łagodnie rozchylającego się na zewnątrz, zaokrąglonego okapu. Dno niewyodrębnione, lekko wklęsłe. Powierzchnia zewnętrzna koloru szarobrązowego, słabo zachowana, półmatowa. Powierzchnia wewnętrzna koloru szarobrązowego, lekko przecierana, równa matowa. Przełom wyraźnie warstewkowany, szary. Obecna domieszka w postaci drobnoziarnistego piasku (nieintencjonalna?) oraz nielicznych grudek drobno- i średnioziarnistego

tłucznia ceramicznego. Wymiary: wysokość — 9,8 cm, średnica wylewu — 22,2 cm, średnica dna — 5,8 cm, grubość ścianek — 4 mm. Ryc. 5: 7.

16. Odłupkowa, łukowata forma nożowata z naturalnym „paratylcem", wykonana z krzemienia świeciechowskiego. Retuszowana półstromo na całej długości lewego boku. Półsurowiec pochodzi najprawdopodobniej z zaawansowanej obróbki lub z przeróbki narzędzia rdzeniowego. Wymiary: 51 x 34 x 9 mm. Ryc. 6: 1.

17. Mały, smukły wiór z krzemienia świeciechowskiego z utrąconym wierzchołkiem. Wymiary: 43 x 9 x 4 mm. Ryc. 6: 2.

18. Odłupek z krzemienia świeciechowskiego, retuszowany regularnie, drobno, przykrawędnie w części wierzchołkowej. Na powierzchni górnej odłupka widoczne negatywy wielokierunkowe. Wymiary: 44 x 26 x 6 mm. Ryc. 6: 3.

19. Wiórowa, sztyletowata wkładka noża z krzemienia kredowego, „wschodniego" o czekoladowym odcieniu. Wykonana na części środkowej i dystalnej regularnego wióra, zmieniającego orientację rdzeniowania. Retuszowany regularnie, przykrawędnie stromo i półstromo. Wymiary: 58 x 20 x 4 mm. Ryc. 6: 4.

20. Część środkowa i dystalna odłupka z krzemienia czekoladowego. Wymiary: 26 x 20 x 4 mm. Ryc. 7: 1.

21. Wiór z wschodnioświętokrzyskiego krzemienia dolnoturońskiego (świeciechowskiego?), nieregularnie, drobno retuszowany (użytkowo?) na części prawego boku. Przy obydwu krawędziach obecne zeolizowane powierzchnia naturalne. Wymiary: 47 x 18 x 6 mm. Ryc. 7: 2.

22. Fragment odłupka z krzemienia czekoladowego. W przeważającej mierze pokryty zeolizowaną i lekko spatynowaną powierzchnią naturalną. Wymiary: 38 x 28 x 8 mm. Ryc. 7: 3.

23. Odłupek z krzemienia czekoladowego. Pokryty w 75% zeolizowaną powierzchnią naturalną. Wymiary: 33 x 33 x 8 mm. Ryc. 7: 4.

24. Wióroodłupek z krzemienia świeciechowskiego. Na obydwu krawędziach obecny mikroretusz zachodzący na stronę pozytywową odłupka. Wymiary: 33 x 20 x 4 mm. Ryc. 7: 5.

25. Odłupek z krzemienia świeciechowskiego. Jego górną stronę oraz piętkę pokrywa w dużej części zeolizowana powierzchnia naturalna. Wymiary: 26 x 47 x 8 mm. Ryc. 7: 6.

26. Grocik trójkątny z krzemienia świeciechowskiego. Retuszowany drobno, regularnie na obie strony odłupka. Podstawa lekko wypukła. Wymiary: 17 x 16 x 2 mm. Ryc. 9: 1.

27. Grocik trójkątny z wschodnioświętokrzyskiego krzemienia dolnoturońskiego (być może świeciechowskiego). Retuszowany jedynie przykrawędnie na stronę negatywową. Podstawa lekko wklęsła. Wymiary: 14,5 x 11 x 2 mm. Ryc. 9: 2.

28. Grocik trójkątny z krzemienia świeciechowskiego. Retusz regularny zachodzący na obie powierzchnie odłupka. Podstawa lekko wklęsła. Wymiary: 16 x 15 x 3 mm. Ryc. 9: 3.

29. 71 małych paciorków z muszli małży należących do rodziny *Unionidae* (określenia materiałów malakologicznych wykonała mgr Aldona Kurzawska z Instytutu Archeologii i Etnologii PAN w Poznaniu) oraz kilkadziesiąt fragmentów analogicznych, zniszczonych

zabytków. Średnica paciorków: 5–7 mm. Grubość: 1–3 mm, średnica otworu: 2–2,5 mm. Ryc. 8: 1.

30. Trzy paciorki z muszli ślimaków należących do rodziny *Potamididea* (rodzaj *Pirenella* lub *Potamides*). Ich stan zachowania nie pozwala na jednoznaczne stwierdzenie czy muszle te pochodzą z lokalnych pokładów mioceńskich (sugerowała to ekspertyza wykonana wcześniej przez Wilhelma Kracha — zob. Burchard 1970, 253), czy też z Morza Śródziemnego (według A. Kurzawskiej byłaby to wówczas *Pirenella conica*). W okolicy ujścia muszli obecne są przewiercone otwory. Wszystkie zabytki są uszkodzone. Ich zachowane długości wynoszą: 9, 10 i 15 mm. Ryc. 8: 2–4.

31. Zawieszka z zęba psa (*Canis familiaris*, siekacz górny lewy — określenie mgr Danuty Makowicz-Poliszot) z otworem umieszczonym w centralnej części trzonu. Wymiary: długość — 18 mm, szerokość — 6 mm, maksymalna grubość — 6 mm, średnica otworu — 2 mm. Ryc. 8: 5.

32. Trzy paciorki z kości zwierzęcych, w tym dwa zachowane w całości (rodzaj kości oraz gatunek — nieustalone). Wymiary: 22 x 11 x 7 mm, 21 x 6 x 9 mm, 15 x 5 x 9 mm. Ryc. 8: 6–8.

33. Dziewięć zabytków miedzianych:

a) prawdopodobnie kompletnie zachowana ozdoba (lub segment ozdoby), wykonana ze spiralnie skręconej taśmy o szerokości 3,5 mm i grubości 0,5 mm (długość — 80 mm). Oba jej krańce są uformowane półkoliście. Ryc. 9: 11;

b) pięć fragmentów analogicznych ozdób spiralnych. Ryc. 9: 5–8, 10, 11;

c) koliście uformowany skręt z cienkiej taśmy. Możliwe, że jest to zausznica o jednym krańcu zaostrzonym (drugi kraniec — uszkodzony). Wymiary: średnica — ok. 21 mm, szerokość taśmy — 2–2,8 mm, grubość — 1 mm. Ryc. 9: 4;

d) mały nieokreślony przedmiot kształtu podkowiastego, najprawdopodobniej ogniwko łączące segmenty ozdoby. Wymiary: 5,6 x 5,0 x 2,5 mm, grubość drutu — 2 mm. Ryc. 9: 9;

e) fragment ozdoby rurkowatej z cienkiej taśmy. Wymiary: 16 x 5 x 4 mm, grubość taśmy — 0,6 mm. Ryc. 9: 12.

Grób nr XX

Przebadany w 1965 r. Zarysu jamy nie udało się uchwycić. Jej wschodnia część została zniszczona przez jamę 129, datowaną na późny okres wpływów rzymskich. Spąg obiektu znajdował się na głębokości 40 cm od powierzchni gruntu, tuż poniżej warstwy humusu. Na dnie odkryto skupisko bezładnie rozrzuconych kości ludzkich, które — według badaczy stanowiska — nie zostały wtórnie naruszone, np. przez orkę (Ryc. 10). Szczątki musiały więc zostać zsypane na dno już w porządku nieanatomicznym. Tworzą one wyraźne koncentracje: największe z nich znajduje się w części południowo-zachodniej grobu. Według E. Haduch kości należały do ośmiu osobników: mężczyzny w wieku *maturus*, dwóch osobników w wieku dorosłym o płci nieokreślonej oraz pięciorga dzieci (*infans II/juvenis*, 3

lata, 4–5 lat, w przypadkach — *infans* w wieku bliżej nieokreślonym). W obrębie skupiska kości ludzkich odkryto 5 fragmentów ceramiki kultury złockiej oraz odłupek krzemienny. Znaleziono również 4 fragmenty ceramiki środkowoneolitycznej (prawdopodobnie związanej z kręgiem lendzielsko-polgarskim) oraz 4 fragmenty ceramiki z późnego okresu wpływów rzymskich.

Inwentarz:

1. Część brzegowa naczynia (najprawdopodobniej pucharu), ornamentowanego poziomymi pasmami odcisków zdwojonego sznura (S-sznur, 1 mm; na fragmencie widoczne są 3 pasma). Wylew niewyodrębniony. Powierzchnia zewnętrzna równa, matowa, koloru jasnobrązowego. Przełom ciemnoszary. Glina z domieszką drobnoziarnistego tłucznia ceramicznego. Grubość skorupy: 4,5 mm. Ryc. 11: 1.

2. Fragment szyjki puchara cienkościennego z ornamentem złożonym z odcisków cienkiego sznura (Z-sznur, 0,9 mm): ukośnych oraz zdwojonych pasm poziomych. Powierzchnia zewnętrzna równa, matowa, koloru pomarańczowobrązowego. Przełom dwubarwny: pomarańczowy i ciemnoszary. Glina z domieszką drobnoziarnistego piasku. Grubość skorupy: 4–4,5 mm. Ryc. 11: 2.

3. Fragment części wylewowej naczynia, najprawdopodobniej misy z ornamentem sznurowym (Z-sznur lewoskrętny, 1,5 mm) złożonym z 3 zdwojonych pasm falistych podkreślonych zdwojonym pasmem poziomym. Wylew wyraźnie łukowato wygięty na zewnątrz. Powierzchnia zewnętrzna lekko zrównana, matowa. Przełom szary. Glina z domieszką drobnoziarnistego piasku. Grubość skorupy: 5–6 mm. Ryc. 11: 3.

4. Fragment brzuśca naczynia (prawdopodobnie puchara; możliwe, że z tego samego naczynia pochodzi fragment opisany pod numerem 2) z zachowanym fragmentem ornamentu: pasmem odcisków zdwojonego sznura (Z-sznur, 0,8 mm) oraz rzędem długich, wąskich odcisków stemplowych. Powierzchnia zewnętrzna pomarańczowobrązowa. Przełom szary. Glina z domieszką drobnoziarnistego piasku. Grubość skorupy: 4–5 mm. Ryc. 11: 4.

5. Fragment brzuśca misy z fragmentem ornamentu złożonego z dwóch poziomych rzędów zgrupowanych odcisków stemplowych. Powierzchnia zewnętrzna gruzełkowata, matowa. Przełom ciemnoszary, z tendencją do warstewkowania. Glina z domieszką drobnoziarnistego piasku oraz tłucznia ceramicznego. Ryc. 11: 5.

6. Odłupek z krzemienia świeciechowskiego z fragmentem zeolizowanej powierzchni naturalnej. Wymiary: 22 x 59 x 6 mm. Ryc. 11: 6.

3. ANALIZA

Dystans pomiędzy grobami nr XII i XX wynosi 37 metrów. Z tej przyczyny nie można stwierdzić, czy obiekty te stanowiły elementy jednego założenia sepulkralnego, czy też są świadectwem dwóch, nie powiązanych ze sobą epizodów. Dwa inne groby kultury złockiej

odkryto także na sąsiednim cyplu lessowym, oddzielonym od omawianych tu grobów głębokim, naturalnym obniżeniem terenu (Marciniak 1960). Informacje na temat kolejnego zniszczonego obiektu z tego okresu dotyczą miejsca położonego w innej części wysoczyzny, na wschód od miejsc, w których były zlokalizowane dwa wymienione wyżej cmentarzyska (Krzak 1976, 21). Można zatem przypuszczać, że pasmo wzniesień górujących od północy ponad doliną Gorzyczanki stanowiło rozległą strefę grzebalną dla społeczności kultury złockiej — analogicznie jak znany z dużo liczniejszych znalezisk rejon tak zwanej „skarpy wiślanej" w sąsiedniej Złotej (Krzak 1976, 160). Omawiane tu groby z Samborca były zlokalizowane w miejscu, w którym w następnych stuleciach powstały cmentarzyska kultury ceramiki sznurowej i kultury pucharów dzwonowatych. Jest to więc jeden z kilku przykładów sukcesywnego wykorzystywania w celach grzebalnych wybranego punktu w krajobrazie sandomierskiej wyżyny lessowej (Kowalewska-Marszałek 2000). Analogiczna sytuacja jest również notowana na dolnym Ponidziu (Włodarczak 2011, 214, 215). Znane stamtąd cmentarzysko kultury złockiej w Książnicach było zarzewiem powstania nekropoli kultury ceramiki sznurowej i kultury mierzanowickiej (Wilk *et al.* 2011).

Konstrukcja grobów z Samborca jest trudna do odtworzenia z uwagi na zniszczenie ich partii stropowych w wyniku erozji wywołanej intensywną orką. Można przypuszczać, że obiekt nr XX był płytkim grobem jamowym, pozbawionym dodatkowych elementów, w tym bruków kamiennych. Odkryto w nim niekompletne szczątki ludzkie, złożone w porządku nieanatomicznym (bezładnie zsypane do jamy). Przy kościach nie znaleziono żadnych całych naczyń, a tylko małe fragmenty ceramiki oraz odłupek krzemienny. Prawdopodobnie dostały się na poziom pochówku przypadkowo — wraz z ziemią zasypiskową, a nie jako intencjonalny element rytuału pogrzebowego. Analogiczne groby są znane z kultury złockiej, a ich dobrym przykładem może być obiekt nr 71 ze stanowiska „Grodzisko I" w Złotej (Krzak 1961, 20–23). Odmienną konstrukcję miał natomiast grób nr XII. Można przypuszczać, że był to obiekt niszowy. Jama wejściowa nie zachowała się; znajdowała się przypuszczalnie od strony północnej krypty. Wskazówką na istnienie niszy jest w tym przypadku charakter wypełniska grobu, które w części SW stanowił przede wszystkim żółty less. Był on świadectwem częściowego zawalenia się stropu obiektu. W chwili destrukcji poziom pochówku był już miejscami przykryty ciemną ziemią humusową, która dostawała się do wnętrza grobu od strony korytarza wejściowego. Kształt i rozmiary grobu nr XII znajdują analogie w grobach niszowych kultury złockiej ze stanowisk w Złotej, a także z Książnic (Wilk 2006) i z Wilczyc (Florek, Zakościelna 2005). W odróżnieniu od obiektów grupy krakowsko-sandomierskiej KCS, konstrukcje złockie były najczęściej płytsze, a dłuższa oś niszy była zgodna z kierunkiem wejścia do grobu (Włodarczak 2006, 53 i n.; 2008, 563–566). Cechą typową dla grobów kultury złockiej jest ponadto nieduża wysokość samej niszy, mającej często kształt wąskiej, wydłużonej kieszeni (por. przykłady ekstremalnych konstrukcji: Krzak 1970, 89, ryc. 73; 127, ryc. 109). W przypadku niedużej głębokości grobu, częściowo zniszczone przez erozję nisze mogą być zinterpretowane jako obiekty o prostej konstrukcji jamowej. Stało się tak w przypadku pierwszych analiz grobów z cmentarzysk

w Złotej, co już w latach 60. ubiegłego stulecia krytycznie podsumował Lew S. Klejn (Klejn 1964, 372–385, 397). Z sugestiami tego badacza zgodził się następnie Z. Krzak oceniając, że na cmentarzyskach w Złotej około 40% obiektów miało konstrukcję niszową, a w przypadku większości z pozostałych grobów trudno cokolwiek powiedzieć na temat ich budowy (Krzak 1976, 160–164, przypis 2). Na tej podstawie, a także w świetle najnowszych odkryć (Florek, Zakościelna 2005; Wilk 2006) można sądzić, że właśnie obiekt niszowy był typową konstrukcją grobową kultury złockiej. Pod względem rozmiarów i cech budowy, grób nr XII z Samborca jest zatem konstrukcją adekwatną dla swoich czasów.

W dwóch analizowanych tu grobach odkryto pochówki zbiorowe, stwierdzając przy tym nieanatomiczny układ kości. Niestety, nie uzyskano danych umożliwiających przedstawienie szczegółów redepozycji szczątków. Nie można stwierdzić czy nastąpiła ona wskutek wtórnego naruszenia grobu, czy też z założenia złożono do grobu zdefragmentowane zwłoki ludzkie. Ta druga możliwość wydaje się bardzo prawdopodobna w przypadku grobu nr XX, którego płytka jamowa konstrukcja nie była odpowiednia do zaaranżowania wtórnych naruszeń pochówków. W przypadku grobu nr XII można wyróżnić dwie strefy: pierwszą, w której spoczywał ułożony w pozycji anatomicznej mężczyzna w wieku *maturus/senilis* oraz drugą, w której zdeponowano w porządku nieanatomicznym szczątki czworga dzieci i osoby młodocianej wraz z bogatym wyposażeniem ceramicznym. Układ ten może sugerować, że w skład wyposażenia dorosłego zmarłego weszły dary grobowe oraz ofiara złożona z pięciu niedorosłych osobników ludzkich. Tego rodzaju pochówek nie jest regułą w przypadku grobów zbiorowych kultury złockiej, prezentujących rozmaite scenariusze funeralne (Krzak 1976, 169–177). W niektórych przypadkach sytuacja zadokumentowana w grobie tej kultury sugerowała wyższą rangę jednego z pochowanych względem reszty — podobnie jak w przypadku niektórych grobów zbiorowych kultury amfor kulistych (Wiślański 1969, 297 i n.). Za ofiarnym charakterem pochówków przemawia również duża liczba szkieletów dzieci. Zmarli w wieku *infans* byli bowiem stosunkowo rzadko odkrywani w grobach zbiorowych, co nasuwa przypuszczenie, iż ta forma pochówku nie była dla nich zarezerwowana (Krzak 1976, 176). Przy dużym skomplikowaniu rytualnych zachowań pogrzebowych społeczności kultury złockiej, trudno jednak uznać zarysowaną wyżej interpretację za jedyną możliwość. Nie można bowiem także wykluczyć, że nieanatomiczny układ wynika z przesunięcia szczątków wcześniej pochowanych osobników w celu zrobienia miejsca dla kolejnego zmarłego. Ponadto, w skupisku przemieszczanych kości można jednak wyróżnić fragmenty szkieletu osobnika młodocianego pozostające w porządku anatomicznym lub tylko nieznacznie przemieszczone (m.in. fragmenty miednicy i kości kończyn dolnych). Szczątki te spoczywały na wcześniej złożonych kościach dzieci (Ryc. 3). Można przypuszczać, że zmarłego ułożono w pozycji skurczonej na lewym boku, orientując wzdłuż osi NE-SW, głową na NE. Prawdopodobnie z tym pochówkiem łączyłyby się wówczas odkryte w okolicy jego czaszki spiralne ozdoby miedziane. Akceptując taką interpretację, mielibyśmy do czynienia z pochówkiem parzystym (mężczyzny i osobnika w wieku *juvenis*), złożonym na miejscu wcześniejszego pochówku czworga dzieci. Z tymi później

pochowanymi osobami wiązałaby się wówczas całość lub zdecydowana większość odkrytego wyposażenia.

W grobie nr XII odkryto zestaw 15 naczyń: 9 pucharów i 6 mis (Ryc. 4 i 5). Ten bogaty zbiór jest dość jednorodny pod względem cech stylistycznych i technologicznych. Są to wyłącznie naczynia o cechach czysto „złockich". Brakuje w nim elementów badeńskich, a także form, które można związać z kulturą amfor kulistych lub z kulturą ceramiki sznurowej. Jedynie forma i wielkość pucharów znajduje analogie w naczyniach ostatnio wymienionej kultury, datowanych na starsze fazy (II–IIIA) grupy krakowsko-sandomierskiej (odmiany PIVBc5-8; Włodarczak 2006, 98). Tego rodzaju naczynia zostały odkryte m.in. w grobie nr XXIII z Samborca (Włodarczak 1999, 127, ryc. 10: 1), a także w grobach ze stanowiska 59 w Złotej (Ścibior, Ścibior 1992, 103, ryc. 3: a) i stanowiska 78 w Sandomierzu (Ścibior, Ścibior 1990, 164, ryc. 6). Naczynia te są zarazem formą typową dla inwentarzy grobowych kultury złockiej, prezentującą pierwszy z dwóch generalnych typów wyróżnionych dla tej kultury przez J. Machnika (Machnik 1966, 114). Przykłady podobnych zabytków pochodzą np. z grobów nr 298, 328 i 436 odkrytych na stanowisku „Grodzisko I" w Złotej (Krzak 1961, 63, ryc. 60: a; 85, ryc. 81: d; 137, ryc. 133: b). Na podstawie powyższych uwag można zaproponować istnienie horyzontu stylistycznego wspólnego dla starszej fazy grupy krakowsko-sandomierskiej oraz dla kultury złockiej. Nie można przy tym wykluczyć, że groby kultury ceramiki sznurowej prezentują młodszy etap tego horyzontu, czasowo bliski znaleziskom typu złockiego. W takim przypadku cmentarzysko grupy krakowsko-sandomierskiej na stanowisku w Samborcu powstałoby w krótkim czasie po cmentarzysku kultury złockiej.

Misy stanowią z kolei element wyposażenia typowy dla kultury złockiej, a zupełnie niespotykany w kulturze ceramiki sznurowej. Naczynia tego rodzaju, odkryte w grobie nr XII z Samborca, pod względem form i sposobu zdobienia mają wiele analogii, przede wszystkim na stanowiskach „Grodzisko I" i „Nad Wawrem" w Złotej. Szczególnie typowy jest rodzaj ornamentyki złożonej z dwóch rzędów odcisków pionowych stempli: ciągłych i metopowanych, umieszczonych poniżej horyzontalnych wątków falistych odcisków sznurowych. Rzadko spotykanym motywem jest widoczne na jednej z mis pasmo odciskanej kratki (Ryc. 5: 7). Zostało zarejestrowane tylko na kilku innych naczyniach złockich — podobnie jak widoczny na tym zabytku motyw zdobniczy, polegający na wtrąceniu w pasma linii falistych wątku zgrupowanych, pionowych odcisków (por. Krzak 1970, ryc. 30, 17: a; Marciniak 1960, tabl. I: 2). Podobnie jak do pucharów, najlepsze analogie do mis z Samborca pochodzą z cmentarzysk „Grodzisko I" i „Nad Wawrem" w Złotej, czyli z dwóch blisko położonych stanowisk.

Uwagę zwraca cienki sznur użyty do wykonania ornamentu na naczyniach z grobu nr XII (o grubości około 1 mm). Jest to cecha charakterystyczna dla kultury złockiej, rzadko spotykana w przypadku naczyń kultury ceramiki sznurowej i kultury amfor kulistych. Ponadto, w analizowanym tu zbiorze przeważają odciski sznura s-skrętnego — nieobecnego na naczyniach kultury ceramiki sznurowej z Wyżyny Sandomierskiej (Włodarczak 2006, 83). Rodzaj ornamentyki sznurowej jest zatem wyraźnym przejawem oryginalności sty-

listyki złockiej, wyróżniającym ją od innych późno- i schyłkowoneolitycznych ugrupowań kulturowych z Małopolski.

Duża liczba naczyń złożonych do grobu jest cechą typową dla obrządku pogrzebowego kultury złockiej. Niemniej charakter jakościowy inwentarza, złożonego jedynie ze zbliżonych wielkościowo i typologicznie mis i pucharów, nie znajduje ścisłej analogii w odkrytych dotychczas innych zespołach interesującej nas kultury.

W grobie nr XII znaleziono stosunkowo bogaty zestaw zabytków krzemiennych, najbardziej urozmaicony — w porównaniu z innymi inwentarzami znanymi z grobów kultury złockiej. W jego skład weszły trzy formy narzędziowe oraz półsurowiec. Zwraca uwagę przewaga wytworów z krzemienia świeciechowskiego, co stanowi istotną różnicę w porównaniu z inwentarzami kultury ceramiki sznurowej, w których dominowały zabytki z krzemienia czekoladowego. Oprócz narzędzi typologicznych, podobnie jak w materiałach grobowych ostatnio wymienionej kultury, pojawiają się „narzędzia funkcjonalne", czyli pozbawione intencjonalnego retuszu formy nożowate z wyraźnymi śladami użytkowania (Ryc. 6: 2, 3; 7: 2, 5). Głównymi elementami zestawu narzędziowego są: odłupkowa wkładka noża (Ryc. 6: 1) oraz wiórowiec zbieżny (Ryc. 6: 4), czyli „wiórowa forma sztyletowata" (Włodarczak 2006, 32). Tego rodzaju narzędzia, znane ze współwystępowania w grobach kultury ceramiki sznurowej, są obecne również na cmentarzyskach kultury złockiej. Przykłady wkładek noży pochodzą np. z cmentarzysk w Złotej (Krzak 1976, 91–95). Do ich produkcji wykorzystywano również odpadki z wytwarzania i naprawiania narzędzi rdzeniowych (Krzak 1970, 26, ryc. 14: e). Formy tylcowe — w rodzaju narzędzia z Samborca — stanowią rzadkość w inwentarzach późno- i schyłkowoneolitycznych. Wykonana na długim wiórze forma sztyletowata mieści się w kategorii „noży płomienistych" (Valde-Nowak 2000), spotykanych w zespołach zarówno kultury złockiej (np. Krzak 1976, 93, ryc. 33: a, e, k, o), jak i kultury ceramiki sznurowej. Jest to narzędzie wykonane z krzemienia kredowego (wołyńskiego?) — podobnie jak kilka innych noży tego typu znanych z grobów w Złotej (Krzak 1976, 91, 92). Oprócz wyszczególnionych powyżej narzędzi, w skład zespołu weszły odłupki z krzemienia czekoladowego i świeciechowskiego, pochodzące z wstępnej fazy rdzeniowania (Ryc. 7: 1, 3, 4, 6).

W grobie nr XII, w części S skupiska kości ludzkich odkryto trzy grociki trójkątne (ryc. 9: 1–3), wykonane z wschodnioświętokrzyskich krzemieni dolnoturońskich (w dwóch przypadkach — z krzemienia świeciechowskiego). Zarówno pod względem surowca, jak i formy są to ostrza typowe dla kultury złockiej (Borkowski 1987, 152–155, 180). Mieszczą się w kategorii ostrzy o niewielkich rozmiarach, pod względem wielkości odpowiadających formom znanym z kultury ceramiki sznurowej (por. Budziszewski, Tunia 2000, 125, 126; Budziszewski, Włodarczak 2010, 48). Podobnie jak w Samborcu, także i w innych grobach kultury złockiej liczba grocików nie przekracza z reguły kilku egzemplarzy i jest mniejsza niż w przypadku zestawów znanych z później datowanych zespołów schyłkowoneolitycznych i wczesnobrązowych.

W grobie nr XII odkryto zestaw ozdób typowych dla kultury złockiej: koliste paciorki z muszli małża, paciorki z muszli ślimaka z rodziny *Potamididea* oraz zawieszki z zębów

zwierzęcych. Te wszystkie typy zabytków zostały odkryte także w grobie nr 436 ze stanowiska „Grodzisko I" w Złotej (Krzak 1961, 133–139). Uwagę zwracają ozdoby z muszli ślimaka — na Wyżynie Małopolskiej spotykane wyłącznie przy pochówkach w typie złockim. Oprócz wymienionego wyżej grobu, znaleziono je również w obiektach nr 4 i 22 na stanowisku „Nad Wawrem" w Złotej (Krzak 1970, 32, ryc. 19: g i 69, ryc. 54: f), obiektach nr 376 i 377 ze stanowiska „Grodzisko I" w Złotej (Krzak 1961, 107, ryc. 103: e, f i 109, ryc. 105: l), obiekcie nr 6 ze stanowiska „Grodzisko II" w Złotej (Krzak 1958, 342, ryc. 8: g) oraz w grobie odkrytym na wzgórzu Salve Regina w Sandomierzu (Ścibior 1993, 321, ryc. 2: h). Niestety, do chwili obecnej nie udało się określić pochodzenia tych muszli: z pobliskich mioceńskich złóż kopalnych czy też z regionu śródziemnomorskiego. Koliste paciorki z muszli małża są natomiast elementem często występującym w kulturze złockiej, spotykanym także w niektórych podgrupach grupy krakowsko-sandomierskiej kultury ceramiki sznurowej (w tym w zespołach z okolic Sandomierza — Włodarczak 2006, 39), a powszechniej — we wczesnobrązowej kulturze mierzanowickiej (Kadrow, Machnikowie 1992, 78–80). Stanowią zatem element trwale obecny w rytuałach pogrzebowych różnych społeczności z przełomu neolitu i epoki brązu na Wyżynie Sandomierskiej. Zawieszki kościane z grobu XII w Samborcu prezentują natomiast formę skrzydełkowatą, typową dla inwentarzy kultury złockiej (por. Krzak 1961, 183), a odmienną od ozdób z grobów kultury ceramiki sznurowej, mających kształt workowaty lub płaski (Włodarczak 2006, 39). Warto również zauważyć fakt współwystępowania zawieszek z kości, muszli małża oraz muszli ślimaków w grobowych zespołach złockich (m.in. w cytowanych wyżej analogiach). Wchodziły prawdopodobnie wspólnie w skład naszyjników.

Ciągle unikalnym odkryciem w przypadku kultury złockiej pozostaje zestaw zabytków miedzianych odkryty w grobie nr XII (Burchard 1970). Inne wyroby metalowe, włączone do trzech inwentarzy grobowych tej kultury, pochodzą z niepewnego kontekstu (Krzak 1961, 147) i są być może związane ze starszymi społecznościami neolitycznymi. Zwraca uwagę wykonanie ozdób spiralnych z taśmy, a nie z drutu — tak jak w przypadku zausznic grupy krakowsko-sandomierskiej kultury ceramiki sznurowej (Kempisty 1982, 69; Włodarczak 2006, 41). Kółka z zachodzącymi na siebie końcami (Ryc. 9: 4) oraz ozdoby rurkowate wykonane z zagiętych blaszek (Ryc. 9: 12) są rodzajami ozdób metalowych spotykanymi w różnych regionach kręgu kultury ceramiki sznurowej (Kempisty 1982, 68). Kółka zbliżone pod względem kształtu i wielkości pochodzą również z nielicznych, małopolskich grobów tej kultury, np. z obiektu 100 w Mierzanowicach (Uzarowiczowa 1970, 210, ryc. 15: b). Także małe ogniwka, podkowiastego kształtu (Ryc. 9: 9) są sporadycznie odkrywane w zespołach krakowsko-sandomierskich (Kempisty, Włodarczak 2000, 61, ryc. 39: 2). Unikatowym znaleziskiem są natomiast ozdoby spiralne wykonane z dość szerokiej blaszki (ryc. 9: 5–8, 10, 11). Jedynym dobrym ich odpowiednikiem są skręty miedziane odkryte w niepublikowanym jeszcze grobie kultury ceramiki sznurowej nr 3167 z Franzhausen w dolnej Austrii (materiał udostępniony życzliwie przez Danielę Kern). Stanowiły prawdopodobnie ozdobę głowy, o czym świadczy ich lokalizacja w okolicy jednej z czaszek (Ryc. 3).

Dla obydwu grobów uzyskano oznaczenia radiowęglowe (dzięki funduszom z grantu MNiSW nr N N109 285837). Do ich wykonania wykorzystano kości ludzkie pochówków (Tab. 2). Wyniki wskazują na powstanie obiektów w 1. połowie III tysiąclecia BC. Analogiczne datowania uzyskano dla grobów z cmentarzysk w Złotej (Krzak 1989). Wyraźnie starsze oznaczenie pochodzi natomiast z grobu na wzgórzu Salve Regina w Sandomierzu (Ścibior 1993, 319) i jest to zarazem jedyna data z węgla drzewnego, otrzymana dotychczas dla obiektu kultury złockiej (pozostałe wykonano z kości pochówków). Wyniki z Samborca należą do grupy najmłodszych datowań tej kultury i odpowiadają zarazem rezultatom otrzymywanym dla starszej fazy kultury ceramiki sznurowej w Małopolsce i w całej Europie środkowej (Jarosz, Włodarczak 2008; Furholt 2003; Włodarczak 2007). Zbliżone oznaczenia otrzymano również dla grobów nr XXI i XXIII z Samborca, odnoszonych do grupy krakowsko-sandomierskiej (Tunia, Włodarczak 2002, 51, 52). Wyniki te zostały jednak uzyskane w innym laboratorium, w którym także dla innych grobów grupy krakowsko-sandomierskiej otrzymano rezultaty wskazujące na bardzo wczesną metrykę. Datowanie grobów niszowych na lata współczesne z użytkowaniem cmentarzysk typu złockiego nie znalazło potwierdzenia w serii dat ^{14}C pochodzącej z laboratorium w Poznaniu (Włodarczak 2009, 744, ryc. 5). Relacja datowań radiowęglowych grobów kultury złockiej i kultury ceramiki sznurowej ze stanowiska w Samborcu jest zatem problemem wymagającym wykonania dodatkowych oznaczeń. Należy przy tym podkreślić, że przyjmując prawidłowość wszystkich oznaczeń otrzymanych do chwili obecnej również nie możemy stwierdzić współczesności obydwu ugrupowań kulturowych. Datowania te nie negują czasowego następstwa, przy czym starszeństwo każdej z dwóch wymienionych tu kultur jest możliwe. Zwracając uwagę na stylistyczne podobieństwa zabytków możemy jedynie przyjąć, że czasowy dystans pomiędzy materiałami starszej fazy grupy krakowsko-sandomierskiej oraz kultury złockiej nie mógł być duży. Sprecyzowanie tej relacji za pomocą datowań radiowęglowych może okazać się niemożliwe — zważywszy na stopień ich precyzyjności, w tym konkretnym przypadku dodatkowo jeszcze zmniejszonej przez obejmujące kilka stuleci wypłaszczenie krzywej kalibracyjnej (por. Furholt 2003, 15–18; Włodarczak 2009, 741, ryc. 2).

Na podstawie wyżej zaprezentowanych danych dotyczących charakterystyki obiektów i odkrytych w nich zabytków oraz w zgodzie z oznaczeniami radiowęglowymi, groby kultury złockiej z cmentarzyska w Samborcu można pewnie datować na 1. połowę III tysiąclecia — z dużym prawdopodobieństwem na lata około 2800–2600 BC. Powstały zatem w zbliżonym czasie jak pobliskie, duże cmentarzyska w Złotej. Geneza specyficznego rytuału pogrzebowego tej kultury, ograniczonego do Wyżyny Sandomierskiej i wschodniej części Niecki Nidziańskiej, jest problemem ciągle budzącym kontrowersje i nie znajdującym wyczerpującego wyjaśnienia. Pomimo tak ograniczonego zasięgu występowania, zespoły typu złockiego nie są zestawem grupującym materiały różnych ugrupowań o dużo większym zasięgu, w tym przede wszystkim kultury amfor kulistych i kultury ceramiki sznurowej — na co próbował ostatnio wskazać Martin Furholt (Furholt 2009, 2). Zarówno obiekty grobowe, jak i odkryte w nich materiały zabytkowe (przede wszystkim: ceramika) odznaczają

się oryginalnością, w przeważającej części wypadków zezwalającą na ich wyodrębnienie od dwóch wyżej wymienionych ugrupowań kulturowych. Przykładem tego są dwa omówione tu groby z Samborca, w których odkryto typowo „złocką" ceramikę. Również zestaw pozostałych darów w swoich szczegółach odbiegał zarówno od wzorca kultury amfor kulistych, jak i kultury ceramiki sznurowej. Z drugiej strony, podobnie jak inne zespoły grobowe kultury złockiej, materiały z Samborca można włączyć do ponadkulturowego trendu schyłkowoneolitycznego, do którego przynależały dwa wielkie, wymienione wyżej systemy (por. np. Beran 1997; Furholt 2009). Specyfika rytuału pogrzebowego, cechy stylistyczne i technologiczne zabytków, a także datowania radiowęglowe skłaniają w pierwszej kolejności do uznania fenomenu złockiego za lokalne stadium transformacji systemu kultury amfor kulistych w stronę wzorca kultury ceramiki sznurowej (Włodarczak 2008). Podjęcie na nowo problematyki genezy i znaczenia kultury złockiej umożliwią z jednej strony pojawiające się właśnie nowe źródła, a z drugiej uściślenie danych na temat dawno pozyskanych materiałów — czego elementem jest zaprezentowane tu opracowanie.